

27. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945 – НА ПОЧАТКУ 1950-Х РР.)

Україна – співзасновниця ООН

Україна втягнута у «холодну війну»

Червень 1945 – Україна стає співзасновницею ООН, і згодом - членом ЮНЕСКО

Віце головою Підготовчої комісії обрано наркома закордонних справ УРСР Д. Мануїльського.

Україна увійшла до численних спеціалізованих органів і агенств ООН: Статистичної комісії, Комісії з прав людини, Комітету у справах біженців, Ради безпеки ООН. Стала членом 12 міжнародних організацій.

29 липня – 15 жовтня бере участь у Паризькій мирній конференції

1948 – участь у роботі Дунайської конференції з питань режиму торгового судноплавства на Дунаї

Україна вийшла на міжнародну арену, чим підняла свій авторитет, проводила зовнішню політику в руслі вказівок союзного центру

Встановлення кордонів УРСР у міжнародних договорах

29 червня 1945 р. – радянсько-чехословацький договір про включення Закарпатської України до складу УРСР

22 січня 1945 р. У складі України створено Закарпатську область

26 листопада 1944 р. – Маніфест про возз'єднання *Закарпатської України* з Радянською Україною

19 червня – договір між СРСР і Чехословаччиною про злиття Закарпатської України з радянською Україною

10 лютого 1947 – підписано мирні договори з європейськими країнами, які воювали проти Німеччини

Румунія передала СРСР *Бесарабію та Північну Буковину*. *Угорщина* відмовилась від претензій на *Закарпатську Україну*

16 серпня 1945 р. Договір про радянсько-польський кордон по «лінії Керзона» з корекцією на користь Польщі.

Обмін населенням

Лютий 1951 р. обмін прикордонними територіями з Польщею: до складу СРСР перейшов Забузький район з центром в Белзі та м. Червоноград; до Польщі - Нижньо-Устрицький район Дрогобицької області. Із земель, які мали відійти до Польщі радянський уряд виселив всіх мешканців.

Внутрішньополітична й економічна ситуація

Після завершення Другої світової війни Радянський Союз постав перед проблемою відбудови *зруйнованої економіки*. Особливо постраждала Україна: зруйновано 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл, з яких 250 були спалені дощенту. Демографічні втрати становили майже чверть загальної чисельності населення. Близько 10 млн осіб за лишилися без житла. Збитки, завдані війною — 286 млрд крб.

Серпень 1946 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства.

У відповідності з цим законом відбудову народного господарства планувалось завершити до 1950 р.

Об'єкти потрібні центральному керівництву не відчували труднощів з фінансуванням: «Азовсталь», «Запоріжсталь», ХТЗ. У відновлені Дніпрогесу брали участь 120 підприємств СРСР.

1948 р. – Сталінський план перетворення природи: спорудження Дніпровських електростанцій, каналів від Дніпра в посушливі місцевості Південної України і Крим.

В першу чергу відбудовувалась важка промисловість, транспорт, енергетика. (88% капіталовкладень) С/г – 7 % . Колгоспникам не сплачувалась зарплата.

Залучення до відбудови репарацій з Німеччини, примусової праці військовополонених. колгоспників, робітників, інтелігенції.

Відбудова проходила в умовах патріотичного піднесення народу.

Відбудова економіки України здійснювалась без впровадження нових технологій і матеріалів. Відкидались ринкові відносини, зміцнювався командно-адміністративний стиль керівництва економікою. Поступово виникали засади техніко - технологічного відставання як України, так і СРСР від розвинутих країн Заходу.

Легка і харчова промисловість, сфера охорони здоров'я, освіти, науки були відбудовані не в повному обсязі, тому що їм приділялося мало уваги

Та досягти довоєнного рівня вдалося не 4 , як стверджувала влада, а лише в 5 п'ятирічці (1951 – 1955)

Наслідки відбудови:

- економіка України остаточно перетворилась на складову народно-господарського комплексу СРСР, створено 17 нових галузей;
- повне відновлення металургії та енергетики;
- прискорений розвиток машинобудування та військово-промислового комплексу
- подальший занепад легкої, харчової промисловості та с/г
- голод 1946 – 1947 рр.

Голод в Україні 1946–1947 рр.

Причини:

- руйнівні наслідки війни;
- форсоване збільшення посівних площ та обсягів хлібозаготівель;
- відбудова промисловості за рахунок с/г;
- експорт зерна, надання «братньої допомоги іншим країнам»;
- природні (малосніжна зима і посушливе літо);
- високі плани хлібозаготівель

Заходи влади:

- репресії щодо керівництва колгоспів;
- невизнання факту голоду;
- відновлення чинності закону «Про п'ять колосків»;
- вилучення посівного фонду;
- масовий забій худоби

Наслідки:

- охоплено східні і південні області України;
- втрати – 1 млн. чол.;
- значні втрати тваринництва;
- ускладнення процесів перебудови та невиконання п'ятирічного плану
- занепад морального духу населення

Хрущов звернувся до Сталіна з проханням припинити тиск. Сталін закликав покінчити з не більшовицьким ставленням до державних програм і виконати план.

Міжнародна спільнота запропонувала свою допомогу, але Москва відмовилася від неї і від допомоги запропонованої США («план Маршалла»).

Посилення радянзації та репресії у західних областях УРСР.

Складові: націоналізація, колективізація, індустріалізація, ліквідація УГКЦ, культурна революція, боротьба з ОУН-УПА, репресії і депортації не згодних з існуючим режимом

Промисловість та управління

- Відбудова, реконструкція та вдосконалення традиційних галузей(нафтогазова, лісозаготівельна)
- Розвиток нових галузей – машинобудівної, металообробної, приладобудівної
- Великі капіталовкладення та швидкі темпи розвитку важкої промисловості
- Повільний розвиток харчової та легкої промисловості
- Націоналізація промисловості та транспорту
- Направлено 80 тис. спеціалістів зі Східної України та Росії

Сільське господарство

- Загальна колективізація
- Організація політвідділів МТС
- Застосування примусових методів

Український визвольний рух у 1944 – 1959 рр.

Особливості:

- Встановлення контролю УПА над значними територіями України (1944 – 1946)
- Рейди-прориви до Австрії та Західної Європи
- Створення невеликих бойових груп
- Значні втрати внаслідок об'єднання сил радянських військ, Держбезпеки, прикордонників

Методи боротьби:

- напади на частини НКВС і військові підрозділи, терористичні акти проти радянських і партійних діячів;
- убивства місцевих активістів, які перейшли на бік радянської влади;
- масовий терор проти інтелігенції, направленої зі сходу;
- провокації
- активна антирадянська пропаганда

Етапи:

I (1944 – 1946 рр.) – спроба утримати під своїм контролем великі території, ведення боїв великими силами із застосуванням артилерії і мінометів (в боях загинуло до половини особового складу УПА)

II (1947 - перша половина 50-х рр.) – зміна тактики: поділ армії на невеликі мобільні групи, партизанські методи боротьби. Загибель головнокомандувача УПА Шухевича. Спад організованого руху. Окремі загони діяли до 1956 р.

Масові депортації (1944 – 1946 рр.)

9 вересня 1944 р. між прорадянським комітетом національного визволення та урядом УРСР підписано угоду про обмін населенням українців з території Польщі і поляків з території України. Поляки переселялись охоче, а українці – ні. Тому розпочались силові акції, що мали на меті примусове виселення. Спеціальні загони з допомогою поліції та служби безпеки, військ НКВС нападали на села, руйнували їх. Терор не дав бажаних результатів, у вересні 1945 р. уряд спрямував проти населення 3 піхотних дивізії.

Операція «Вісла» (квітень - липень 1947 р.) - насильницька депортація українського населення Закерзоння на захід і північ Польщі

Мета – колонізація українців, заселення західні і східних територій, переданих Німеччиною Польщі за рішенням Потсдамської конференції, позбавлення УПА підтримки українського населення

Наслідки: - виселення із Закерзоння 140 тис. українців, колонізація Закерзоння, припинення бойових дій УПА в Закерзонні

Операція «Захід»(21 – 26 жовтня 1947 р.) - каральна акція уряду СРСР проти УПА, примусова наймасовіша депортація населення Західної України (за винятком Закарпаття), проведена 21 жовтня 1941 р. Одним із головних завдань операції було нейтралізувати український національно-визвольний рух на Західній Україні, зокрема діяльність УПА та тих, хто співчував їй та допомагав. Протягом одного дня з Західної України до Казахстану та віддалених районів Сибіру

депортували понад 78 тисяч осіб. Виселенню підлягали за попередньо складеними списками члени родин оунівців та повстанців. Це єдина, але наймасовіша депортація, здійснена в Західній Україні. Усього в 1940-х та на поч. 1950-х рр. із Західної України насильно вивезли 203 тис. осіб.

Придушення визвольного руху. Розгортання ідеологічних кампаній (боротьба з «українським буржуазним націоналізмом», «низькопоклонством перед Заходом», «безродними космополітами» тощо).

Мета:

- поширення комуністичної ідеології, витравлення зі свідомості людей ідеї українського націоналізму;
- виховання населення в дусі відданості тоталітарного режиму

Складові:

- формування нової системи освіти, що охоплює все населення, ліквідація неписьменності;
- ідеологізація освіти і всіх сторін життя;
- направлення на постійну роботу, понад 50 тис. учителів різних спеціальностей зі сходу і центру, забезпечення підручниками і посібниками;
- створення мережі професійно-технічної та вищої освіти за умови русифікації

Результати:

- ліквідація неписьменності;
- уніфікація системи освіти з іншими районами України;
- формування місцевої радянської інтелігенції

Ліквідація УГКЦ

Радянізація Західної України почалась з репресій проти церкви

1 липня 1944 р. помер митрополит А. Шептицький, що полегшило ліквідацію греко-католицької церкви.

Вірянам запропонували злитися з Російською православною церквою

Новопризначений митрополит Й. Сліпий у квітні 1945 р. заарештований за «співпрацю з німецькими окупантами»

Березень 1946 всіх засудили до великих строків тюремного ув'язнення.

Ініціативна група вірян на чолі з Г. Костельніком зібрала у Львові собор, який прийняв рішення про скасування

Берестейської унії 1596 р. і підпорядкування галицької церкви московському патріарху Олексію. У Закарпатті відповідне рішення прийняте в 1949 р. За межами СРСР унію було ліквідовано в 1950 р.

Ідеологічні кампанії. «Чистки» творчої інтелігенції. Культура та духовність

3 грудня 1949 р. М. Хрущова на посаді першого секретаря ЦК Компартії України змінив Л. Мельников. Він посилив боротьбу з українством. Курс на боротьбу з «буржуазним націоналізмом»

Січень 1944 р. – зустріч Сталіна в Кремлі з групою українських діячів культури. З цього почалось цькування кінорежисера і письменника О. Довженка за «відхід від засад марксизму-ленінізму та український буржуазний націоналізм». Секретарю ЦК ВКП(б) А. Жданову Сталін доручив приборкати «неслухняних інтелектуалів». Переслідуються відомі діячі української культури, освіти, науки. Завдання посилення ідеологічного контролю над суспільством реалізовував А. Жданов. Протягом 1946— 1949 рр. «жданівщина» знищила практично всі попередні здобутки української культури. У серпні 1946 р. постанова пленуму ЦК української компартії про небезпеку українського націоналізму засуджує «Нарис історії української літератури». З'являються погромні рецензії на твори Ю. Яновського, А. Малишка, О. Довженка.. Було також засуджено «Історію України», видану у 1943 р., відновлено широкомасштабну кампанію проти «українських буржуазно-націоналістичних істориків». Зазнав переслідувань і В. Сосюра за вірш «Любіть Україну», котрий у 1944 р. був відзначений Сталінською премією. Репресії та переслідування у сфері культури торкнулися також і інших національностей, які проживали в Україні. У повоєнні роки вперше виявився на державному рівні антисемітизм. Він став помітним під час боротьби з «космополітизмом» (кінець 1948 р.). Митців єврейської національності називали «безродними космополітами», «низькопоклонниками» перед реакційною культурою буржуазного заходу. Зазнало репресій усе керівництво Єврейського антифашистського комітету, комітет розпущено, його періодичні видання заборонено 13 січня 1953 р. викриття терористичної групи лікарів (половина з них євреї). Їм інкримінували вбивство Жданова (1948)

Освіта

1950 мережа шкіл і вузів досягла довоєнного рівня

Введено обов'язкове семирічне навчання дітей, вечірня і заочна системи освіти

Створено фонд загальної освіти, що надавав допомогу учням з незабезпечених сімей

Посилилась русифікація

Відкриті нові навчальні заклади: Ужгородський державний університет, Чернівецький медичний інститут

Наука

УАН після О. Богомольця очолив *О. Палладін* (1946)

С. Лебедєв: перша в СРСР і Європі МЕОМ, що заклало фундамент подальшого розвитку комп'ютерної науки та техніки в Україні

Одним із лідерів світової медичної науки і практики був інститут очних хвороб і тканинної терапії в Одесі (1936) створений зусиллями видатного вченого офтальмолога ***В. Філатова***

Література і мистецтво

Письменники: ***М. Рильський***, Ю. Яновський, ***В. Сосюра***

Художники: ***Т. Яблонська***, М. Глущенко, М. Дерегус, О. Шовкуненко

Композитори: К. Данькевич, Д. Хлебніков

Актори: А. Бучма, Н. Ужвій, Г. Юра, Ю. Шумський

На трьох кіностудіях у Києві, Ялті, Одесі випускали фільми, які йшли у загальний прокат

«Тарас Шевченко» І. Савченка

«Подвиг розвідника» та «Щедре літо» Б. Барнета

Музичне мистецтво: опера «Б. Хмельницький» К. Данькевича

Отож однією з найхарактерніших рис цього періоду став русифікаторський наступ на українську культуру. Ідеологічна і політична практика сталінізму набирала відкрито великоруських шовіністичних рис. Це завдало значної шкоди українському суспільству, розвитку його національної культури.

Дати:

1945 р. – входження Закарпаття до складу УРСР;

квітень 1945 р. – Україна - співзасновниця Організації Об'єднаних Націй (ООН);

березень 1946 р. – ліквідація Української греко-католицької церкви (УГКЦ);

1946–1947 рр. – масовий голод в Україні;

квітень–липень 1947 р. – проведення польською владою операції «Вісла»;

жовтень 1947 р. – проведення операції «Захід»;

1951 р.- проведення західного кордону УРСР

Персоналії:

Олександр Богомолець – видатний учений-патофізіолог, праці якого сприяли розвитку майже всіх напрямків патологічної фізіології, ендокринології, дослідження в галузі імунітету тощо. Дослідив і вивчив біологічні процеси старіння, обґрунтував провідні засади геронтології. Його роботи по продовженню життя, боротьбі з багатьма, на той час, невиліковними хворобами стали науковим проривом, який слугував фундаментальною основою сучасної медицини.

Сергій Лебедєв – вчений, академік, творець першого в континентальній Європі комп'ютера.

Андрій Малишко – український поет, перекладач, літературний критик. Під час Другої світової війни був військовим кореспондентом. Працював відповідальним редактором журналу «Дніпро». Лауреат Шевченківської премії за збірку «Далекі орбіти» та Державної премії за збірку «Дорога під яворами»

Максим Рильський - український поет, перекладач, публіцист, громадський діяч, мовознавець, літературознавець. Автор 32 книжок поезій: «Слово про рідну матір», «Троянди й виноград», «Голосіївська осінь». 1943 р. обраний академіком Академії наук УРСР. Звинувачений владою у «буржуазному об'єктивізмі, відсутності більшовицької партійності»

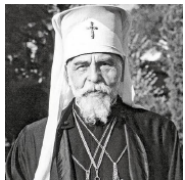
Володимир Сосюра – український поет-лірик, автор понад 40 збірок поезій, широких епічних віршованих поем, роману «Третя Рота»; належав до низки літературних організацій того періоду — «Плуг», «Гарт», «ВАПЛІТЕ» та ін.; у 1951 р. зазнав звинувачень у «буржуазному націоналізмі» за вірш «Любіть Україну»

Павло Тичина - український поет, перекладач, публіцист, громадський та державний діяч доби УНР та УРСР. Новатор поетичної форми. Директор інституту літератури АН УРСР. Голова ВР УРСР двох скликань. Міністр освіти УРСР (1943 – 1948 рр.). Академік АН УРСР (1929); Лауреат Сталінської та Шевченківської премій. Автор слів Гімну УРСР.

Володимир Філатов – науковець, офтальмолог, хірург, винахідник, поет, художник, мемуарист, академік, дійсний член АН УРСР та Академії медичних наук СРСР, доктор медицини, професор. Засновник та перший директор Інституту очних хвороб та тканинної терапії НАМН України. Автор 460 наукових праць та монографій.

Василь Кук – генерал-хорунжий, головнокомандувач УПА з 1950 р. (після загибелі Р. Шухевича). 1954 р. узятий в полон військами КДБ СРСР та без вироку суду провів у в'язницях 6 років. В останні роки свого життя мешкав у Києві.

Останній керівник УПА.

Йосип Сліпий – митрополит Української греко-католицької церкви від 1944 р., ректор Львівської греко-католицької духовної семінарії, яку в 1928 р. перетворив на Богословську академію; 1945 р. заарештований, перебував в ув'язненні, на каторжних роботах та засланні до 1963 р., згодом депортований за межі СРСР, емігрував до Ватикану.

Поняття та терміни

Відбудова - період в історії УРСР і СРСР після визволення окупованих у роки Другої світової війни районів до початку 1950-х рр.; процес відновлення зруйнованого війною промислового потенціалу, соціально-культурної сфери, повернення населення до мирного життя

Операція «Вісла» - етнічна чистка, здійснена у 1947 році під керівництвом Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини, полягала у примусовій депортації (виселенні), з використанням збройних сил, українців з етнічних територій, таких як: Лемківщина, Надсяння, Підляшшя і Холмщина на ті території у західній та північній частині польської держави, що до 1945 року належали Німеччині, а також у різні регіони СРСР.

Операція «Захід» - каральна акція уряду СРСР проти УПА, примусова наймасовіша депортація населення Західної України (за винятком Закарпаття), проведена 21 жовтня 1941 р. Одним із головних завдань операції було нейтралізувати український національно-визвольний рух на Західній Україні, зокрема діяльність УПА та тих, хто співчував їй та допомагав. Протягом одного дня з Західної України до Казахстану та віддалених районів Сибіру депортували понад 78 тисяч осіб. Виселенню підлягали за попередньо складеними списками члени родин оунівців та повстанців. Це єдина, але наймасовіша депортація, здійснена в Західній Україні. Усього в 1940-х та на поч. 1950-х рр. із Західної України насильно вивезли 203 тис. осіб.

«Ждановщина» - ідеологічна кампанія з переслідування та дискредитації діячів культури і науки в СРСР, інспірована секретарем ЦК КПРС А. Ждановим від 1946 р. Нищівної критики зазнала діяльність інститутів історії України та історії української літератури, творчих спілок, редакцій газет та журналів, видатних діячів української культури: письменників, композиторів, режисерів.

«Лисенківщина» - специфічний період в сільськогосподарській та біологічній науці й практиці, пов'язаний з проявом культу президента Всесоюзної академії сільськогосподарських наук академіка Т. Лисенка. Лисенківщина виявлялась у переслідуванні інакомислення в галузі сільгоспнауки, гоніння на вчених-генетиків, викладачів біології чиї концептуальні погляди не збігались з уявленнями Т. Лисенка. Генетика була названа «буржуазною лженаукою»

Космополітизм – система поглядів, що передбачає розширення поняття «Батьківщина» на весь світ. Сьогодні космополітами називають тих, хто вважає себе громадянином світу.

Холодна війна - глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками — з іншого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років, призвела до розпаду СРСР та переросла в сучасне протистояння між Росією та Заходом.

Історико-культурні пам'ятки

Картина Тетяни Яблонської «Хліб» 1949 р.

28. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953–1964 РР.)

5 березня 1953 – смерть Сталіна – боротьба за владу

Тимчасове колективне керівництво: Г. Маленков, М. Хрущов, Л. Берія

28 червня 1953 р. – арешт та страта Л. Берії

Участь у повстаннях в сталінських концтаборах

Від сер. 1940 – до сер. 1950-х рр. у системі **ГУТабу** майже пів сотні повстань. Поштовх до ліквідації системи.

1948 р. на базі 6 відділень Нориль-табору створено табір особливого режиму *Горлат* (Головний особливий режимний табір) де політичних в'язнів утримували окремо від кримінальних. Ці в'язні на чолі з українцем *Є. Грицяком* у травні 1953 р. припинили роботу і відмовилися повертатися у житлову зону. До них приєдналися в'язні з інших таборів.

Провідна роль – члени ОУН, колишні бійці УПА, балтійські націоналісти.

Вимоги: скорочення робочого дня, поліпшення побутових умов, медичного обслуговування, перегляду справ політв'язнів.

Кенгірське повстання політв'язнів – одне із найбільших (42 дні). Усі в'язні (6500) відмовились від виходу на роботу. Доєднались 12 тис. в'язнів сусідніх рудників. Керував повстанням *Конспіративний центр націоналістів*, переважно українських. Повстання придушене силами військового ешелону внутрішніх військ у складі 5 екіпажів танків Т-34.

Влада пішла на певні поступки.

На кінець 1950-х рр. 70 % таборів і колоній розформовано

Січень 1950 р. ГУТтаб офіційно скасували

XX з'їзд КПРС лютий 1956 р.

Доповідь М. Хрущова маскувала картину минулого: засуджувались тільки зовнішні прояви тоталітаризму (культ особи) а репресії замовчувались.

З'їзд ухвалив винести з мавзолею тіло Сталіна і поховати біля Кремлівської стіни, демонтаж пам'ятників Сталіну по всій країні. Перейменовувалися вулиці і міста. (Сталіно – Донецьк)

Десталінізація і лібералізація суспільно-політичного життя

Виступ М. Хрущова на XX з'їзді КПРС переніс процес лібералізації у нову площину - *десталінізацію*

Відлига – період, пов'язаний з перебуванням при владі М. С. Хрущова

Лібералізація – скасування або послаблення державного контролю над усіма сферами життя суспільства

Наслідки:

- проголошено курс на відновлення і розширення законності та демократії;
- припинення репресій;
- часткова реабілітація жертв репресій;

- послаблення ідеологічного контролю;
- послаблення жорсткої регламентації духовного життя;
- критика культу особи Сталіна;
- послаблення політики самоізоляції;
- виникнення необхідності змін у всіх сферах життя суспільства;
- пом'якшення політичного режиму

В умовах збереження *командно-адміністративної* системи лібералізація суспільно-політичного життя повною мірою так і не відбулася

Реабілітація – політичний процес із відновлення історичної правди і справедливості щодо необґрунтовано репресованих осіб у часи сталінізму

Етапи:

I – 1953 р.

Амністія засуджених до 5 років, ліквідовано військові трибунали МВС та Особливу нараду МВС, що мали право застосовувати в адміністративному порядку заслання та ув'язнення

II – 1954 – 1955 рр.

1954 р. – створено комісію по розслідуванню злочинів Сталіна за часів «великої чистки» (1936 – 1939 рр.)

1955 р. – впровадження положення про прокурорський нагляд та оголошено амністію громадян, які *співпрацювали в роки війни з німцями*, реабілітовано – 7679 осіб

III – 1956 – 1959 рр.

Створено *90 спеціальних комісій, які мали право розглядати справи в таборах*

Перша спроба сказати правду про трагедію 1930-х рр. та відповідальність за них Сталіна та його оточення

Переглянуто справи 5, 5 млн осіб та знято з обліку 58 % справ, повністю реабілітовано 250 тис. осіб, звільнено 65 тис. депортованих членів сімей пов'язаних з діяльністю ОУН

60-ті рр. спад реабілітації

Зміни адміністративно-територіального устрою: входження Кримської області до складу УРСР.

Від початку 1954 р. партійний апарат і ЗМІ розгорнули пропагандистку кампанію у зв'язку з 300-річчям входження України до складу Росії. ЦК КПРС опублікував «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією» Під час святкування *300-річчя Переяславської угоди* обласний центр Проскурів було перейменовано у Хмельницький.

Головною подією ювілейного торжества стала передача Україні Кримської області

Лютий 1954 р. – указ президії ВР СРСР «Про передачу Кримської області зі складу СРСР до складу УРСР»

Причини:

- територіальна та історична близькість Криму до України;
- спільність економіки;
- тісні господарські і культурні зв'язки.

Наслідки:

- Розширення курортного потенціалу України;
- Додаткове напруження зусиль народного господарства;
- Збільшення в Україні кількості росіян, які опирались українізації

У 1954 р. з окраїнних районів Вінницької, Київської, Кіровоградської і Полтавської областей було утворено Черкаську область

Зміни в управлінні господарством.

Стан економіки

Промисловість:

- Пріоритет – розвиток важкої промисловості
- Нарощування обсягів воєнного виробництва
- Техніко-економічне відставання від країн Заходу
- Зростання обсягів видобування вугілля, нафти, газу
- Відставання легкої та харчової промисловості, інфраструктури

Сільське господарство:

1953 р. – початок сільськогосподарських реформ

- Збільшення капіталовкладень у с/г
- Забезпечення кадрами МТС
- Скасування заборгованості колгоспів
- Збільшення закупівельних цін на с/г продукцію
- 1954 р. – початок освоєння цілих земель Сибіру, Алтаю і Казахстану

Соціальна сфера:

- Повільні темпи житлового будівництва
- Низький рівень життя

Заходи уряду у сфері економіки

Дата	Зміст
1957	Заміна галузевих міністерств територіальним органами управління – <i>раднаргоспами</i>

1958	Реорганізація МТС, внаслідок якої колгоспи зобов'язувались викупати техніку
1959 - 1965	Укрупнення колгоспів, ліквідація малих селищ, хуторів, як економічно безперспективних
	Обмеження індивідуальної трудової діяльності селян, зменшення присадибних ділянок
	Впровадження у широких масштабах посівів кукурудзи
1962	Створення в Москві державних комітетів, відповідальних за впровадження нової техніки
1963	Створення ВРНГ СРСР

Деякі реформи Хрущова справді принесли поліпшення.

Однією із *провальних реформ* в галузі економіки була децентралізація управління промисловістю.

Хрущов вирішив відмовитись від прямого підпорядкування майже кожного підприємства Москві, де розміщувались галузеві центри управління – міністерства (технічна неспроможність урахувати з одного центру всі особливості виробничого процесу)

Лютий 1957 р. – пленум ЦК КПРС з подачі Хрущова визнав за необхідне ліквідувати більшість галузевих міністерств а замість них створити *раднаргоспи*

Раднаргоспи - ради народного господарства, державні органи територіального управління й планування промисловістю УРСР і СРСР, що існували 1957–1965

У відання *11* українських раднаргоспів перейшло *2, 8 тис. підприємств*, які виробляли абсолютну більшість промислової продукції

Реформа послаблювала позиції московської бюрократії, яка підтримувала політичних суперників Хрущова.

У 1960 р. в Україні був утворений республіканський раднаргосп УРНГ, що керував місцевими раднаргоспами (14)

1962 – укрупнення раднаргоспів (7). Одночасно створювалась українська Рада народного господарства СРСР.

УРНГ, Держплан УРСР і Держбуд УРСР ставали союзно-республіканськими органами.

1963 р. створена Вища рада народного господарства СРСР. Збільшилась бюрократизація.

Надпрограми М. Хрущова:

1954 р.- освоєння цілинних і перелогових земель

1955 р. – розширення посівів кукурудзи

1957 р. – тваринницька надпрограма

Здобутки та проблеми розвитку соціальної сфери

- Введення щомісячної оплати праці колгоспників (1953)
- Нормалізована виплата трудовнів (1953)
- Підвищення грошової оплати праці колгоспників (1953)

- Зростання пенсій на 80% (1956)
- Скасовано кримінальну відповідальність робітників і службовців за залишення роботи (1956)
- Селянам видано паспорти (1956)
- Початок масового житлового будівництва (1956)
- Ліквідовано практику обов'язкових державних позик, що забирали до 10% зарплати (1957)
- Скорочено робочий день (1957)
- Впроваджено 5-денний робочий тиждень (1957)
- Грошова реформа, вартість карбованця збільшено вдесятеро, зросли ціни (1961)

Результати:

- суттєво покращився життєвий рівень українців, особливо селян;
- наприкінці 50-х рр. – підвищилися ціни, заморожені зарплати, поглиблюється товарний дефіцит

Зародження дисидентського руху та його течії. Шістдесятництво. Антирежимні виступи 1960-х рр.

Лібералізація суспільно-політичного життя ознаменувалася появою людей, які, не йдучи на прямий конфлікт з владою, займала активну життєву позицію.

Шістдесятники – літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти на зламі 1950 – 1960 рр.

Об'єднавшись вони спрямували свою діяльність на відродження національної культури. Прагнули відмовитись від ідеологічних штабів *соціалістичного реалізму*.

Ключову роль в громадсько-політичному та культурному житті Києва 1960 – 1965 рр. відігравав *Клуб творчої молоді «Сучасник»*, який став уособленням шістдесятництва. Літературні вечори, мистецькі вистави, театральні постановки. На вечорах виступали *І. Драч, Л. Костенко, В. Симоненко; історики О. Апанович, М. Брайчевський*

Перша масова акція – організований *Л. Танюком* вечір до 75-річчя *Леся Курбаса* (14 травня 1962 р.)

Клуби творчої молоді виникли у Львові, Одесі, Дніпропетровську, Черкасах.

Львівський клуб «Пролісок» став форпостом шістдесятництва в Західній Україні

Шістдесятництво – широкий мистецький громадський рух української інтелігенції 60-х рр. за оновлення радянського суспільства проти заідеологізованості в зображенні дійсності, за відновлення рідної мови, піднесення національної свідомості й людської гідності

Представники:

В. Симоненко «Тиша і грім», «Земне тяжіння»

Л. Костенко «Проміння землі», «Мандрівка серця», «Маруся Чурай»

М. Вінграновський, І. Драч

Діяльність:

- пропагували українські народні традиції;
- організація мистецьких гуртків;
- організація вечорів пам'яті видатних українців;
- пошук масових поховань жертв сталінського терору

Шістдесятників, які зважилися на відкритий конфлікт з властями називали дисидентами.

Дисидентство – опозиційний рух проти панівного державного ладу, протистояння інтелігенції офіційній ідеології і політиці

Після ліквідації ГУТабу повернулись багато засуджених за участь в УПА. Влада всіляко відгороджувала їх від суспільства іноді фізично знищувала. Жовтень 1957 – вбито професора Л. Ребета (очільник журналу «Український самостійник». Жовтень 1959 застрелили С. Бендеру у Мюнхені.

В західних областях України виникли підпільні групи, що наслідували тактику ОУН.

1958 р. – у Станіславі створено «Об'єднану партію визволення України»

1961 р. – розгромлено Український національний комітет

Новий етап опозиційного руху, який розпочався в кінці 1950-х рр. називають дисидентським

Перша дисидентська організація - **Українська робітничо-селянська спілка** (УРСС) на чолі з **Л. Лук'яненком**. Діяла у Західній Україні в 1959 – 1961 рр. і ставила за мету здобуття незалежності шляхом виходу зі складу СРСР на основі відповідних статей радянської конституції

Причини виникнення:

- лібералізація режиму;
- антикомуністичні наступи в країнах Східної Європи (Угорщина, Польща, Чехословаччина);
- правозахисний рух, спричинений прийняттям Декларації прав людини (1948 р.);
- монопольна влада бюрократичної партійної верхівки в СРСР;
- постійні утиски та обмеження національно-духовного життя, русифікація
- припинення збройної боротьби ОУН-УПА

Форми боротьби:

- протести, звернення до керівників країни ;
- поширення нелегальної літератури «самвидав»;
- створення дисидентських організацій;
- акції солідарності з іншими народами

Течії:

- національно-визвольна;
- правозахисна;
- релігійна;
- за демократичний соціалізм

Вузькість соціальної бази *дисидентського руху* пояснювалася тим, що він не сформулював чіткої соціально-політичної програми, зрозумілої не тільки інтелігенції, а й широким масам а український. Правозахисний рух відіграв відчутну роль у пробудженні національної свідомості нашого народу.

Культура й духовність

Освіта

Збільшення фінансування шкіл

1956 р. ухвалено закон згідно з яким батьки самі можуть обирати мову навчання дітей.

Статус української мови, особливо в південних і східних районах України – принижений

Збільшилась кількість російських шкіл і зменшилась кількість українських

Наука

НТР, Президенти АНУ : *О. Палладін* (1946 – 1962), *Б. Патон* (1962 - 2020)

Кібернетика

1957 – створено виробничі ЕОМ (Глушков)

Фізика

Проблеми атомної енергетики (Курчатов)

Теорія надтекучості і надпровідності – М. Боголюбов

1961 – виготовлення перших в світі штучних алмазів

1957 - запуск першого в світі штучного супутника

1961 – політ людини в космос *О. Антонов* - один із провідних авіаконструкторів СРСР.

Б. Патон – український науковець у галузі зварювальних процесів, металургії і технології металів, доктор технічних наук (1952); Президент АН України (з 1962)

В. Глушков – піонер комп'ютерної техніки, автор фундаментальних праць у галузі кібернетики, математики і обчислювальної техніки

Відкрито доступ до архівних матеріалів радянської доби

1957 – почали виходити спеціалізовані журнали академічних установ гуманітарного профілю: «Український історичний журнал», «Економіка радянської України», «Радянське право», «Народна творчість та етнографія»

Література

О. Довженко – Лауреат Ленінської премії за кіносценарій «Поема про море»

В. Сосюра – поема «Мазепа», «Розстріляне безсмертя», автобіографічна повість «Третя рота»

М. Стельмах «Кров людська не водиця», «Хліб і сіль»

О. Гончар роман «Тронка»

Г. Тютюнник «Вир»

Шістдесятники

Мистецтво

1958 – Постанова про несправедливі звинувачення В. Мураделі за оперу «Велика дружба», К. Данькевича «Богдан Хмельницький», Г. Жуковського «Від щирого серця»

Музика

К. Данькевича, С. Людкевич, Г. Майборода, Ю. Мейтус, Л. Ревуцький, А. Штогаренко

Жанр оперета А. Кос-Анатольський, О. Сандлер, Я. Цегляр

Композитори-пісенники: О. Білаш, А. Філіпенко, І. Шамо

Театральне мистецтво

А. Бучма, М. Крушельницька, Ю. Лавров, М. Романов, Н. Ужвій, К. Хохлов, Ю. Шумський, Г. Юра

Кіномистецтво

Фільми знімали в основному російською мовою

Комедія «За двома зайцями» (1961) спочатку знята українською та перекручена російською (суржик)

Образотворче мистецтво

М. Божій, М. Дерегус, В. Касіян, К. Трохименко, О. Шовкуненко, Т. Яблонська

Майстрині декоративно-прикладного мистецтва К. Білокур і М. Приймаченко

Дати:

1953 – 1954 рр. – повстання політичних в'язнів в сталінських концтаборах. Ліквідація ГУААбу

лютий 1954 р. – входження Кримської області до складу УРСР;

1956 р. – XX з'їзд КПРС, засудження культу особи;

1959 р. – утворення Української робітничо-селянської спілки;

1959 р. – утворення Клубу творчої молоді «Сучасник» у м. «Київ»

Персоналії:

Катерина Білокур – українська художниця в жанрі наївного мистецтва, майстриня народного декоративного живопису.

Входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України.

Левко Лук'яненко - український дисидент; громадський діяч, засновник Української робітничо-селянської спілки (1959 р.), засуджений (1961 р.) за антирадянську діяльність до смертної кари, замінені у в'язненні; у 1961 – 1976 рр. – у мордовських таборів, 1977 – 1988 рр. – повторно ув'язнення за участь у правозахисному русі, пізніше на заслання; у 1988 р. обрано головою Української Гельсінської спілки; автор Акту про Незалежність України.

Іван Світличний - поет, один із кращих літературних критиків 60-х рр., духовний провідник шістдесятництва; був двічі заарештований за статтею «Антирадянська агітація і пропаганда»; у 1972 р. засуджений на 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання.

Василь Стус – борець за незалежність України, видатний український поет ХХ ст., перекладач, прозаїк, мислитель, літературознавець, правозахисник; 1972 р. засуджений до 5 років ув'язнення в таборах; 1980 р. повторно засуджений за правозахисну діяльність, помер в карцері у 1985 р.

Алла Горська - українська художниця – одна із центральних постатей руху, убита за загадкових обставинах

Ліна Костенко - українська поетеса - шістдесятниця, авторка роману у віршах «Маруся Чурай»; 2010 р. запропонувала читачам свій перший прозовий твір «Записки українського сумашедшого», лауреат Шевченківської премії

Євген Сверстюк - український письменник, громадський діяч, доктор філософії, за критику антидемократичної політики заарештований (1972), засуджений на 7 років таборів і 5-річне заслання.

Василь Симоненко - український -шістдесятник, звинувачений у націоналізмі, зазнав переслідувань влади («Тиша і грім»). 1962 р. був жорстоко побитий кадебістами у м. Сміла, після чого здоров'я поета дуже погіршилось. Помер у віці 28 років через хворобу нирок.

Лесь Танюк – політичний і громадський діяч, режисер театру і кіно, народний депутат ВР кількох скликань. 1959 – 1960 рр. став одним із засновників клубу творчої молоді «Сучасник» у Києві і був обраний його першим президентом, один із ініціаторів заснування товариства «Меморіал»

Сергій Корольов – конструктор ракетної техніки, один із основоположників практичної космонавтики; з його ім'ям пов'язано початок ери підкорення космосу; під його керівництвом створено більшість балістичних і геофізичних ракет, ракет-носіїв, а також пілотованих космічних кораблів.

Поняття та терміни:

Культ особи - безмірне звеличення особи, сліпе поклоніння, а іноді й обожнювання людини, яка займає найвище становище в політичній чи релігійній ієрархії, надмірне перебільшення заслуг, функцій і ролі лідера. Теоретичною основою культу особи є волютаристський погляд на історію, згідно з яким її хід визначається не об'єктивними законами, а волею видатних людей, переважно вождів

Лібералізація (за відлиги) – курс на пом'якшення політичного режиму, зокрема припинення масових репресій, послаблення ідеологічного контролю, заклики (часом декларативні) до відновлення соціалістичної законності.

Політична реабілітація – (повернення доброго імені) винесення виправдовувального вироку під час перегляду справи за відсутністю складу злочину або за не доведенням участі у скоєнні злочину.

Відлига – неофіційна назва періоду в історії СРСР, що розпочався після смерті Сталіна (друга половина 1950 – початок 1960-х рр.) ; її характерними рисами були певний відхід від жорсткої сталінської тоталітарної системи, спроби її реформування в напрямі лібералізації, відносна демократизація, гуманізація політичного і громадського життя

Раднаргоспи (Ради народного господарства) - державні органи територіального управління й планування промисловістю , які були одним із ключових елементів реформи управління, що почала реалізовуватись у лютому в СРСР; відбувалася на основі територіального принципу і керувалася дорученими їм галузями господарства у межах економічно-адміністративних районів

Шістдесятники - представники української інтелігенції 60-х рр. , що виступали за оновлення радянського суспільства проти заідеологізованості в зображенні дійсності, за відновлення рідної мови, піднесення національної свідомості й людської гідності

Дисиденти – «це той, хто не згодний з офіційною ідеологією, не погоджується з діями влади». В нашому понятті дисиденти – це люди, які в тій чи іншій мірі виступали проти марксистсько-ленінської ідеології, проти внутрішньої чи зовнішньої політики Радянського Союзу – ті, що стали на захист прав людини, прав нації.

Картина «Хата в Богданівці» (1955). К. Білокур

29. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1965–1985 РР.)

Політико-ідеологічна криза радянського ладу в Україні (середина 1960 – початок 1980-х рр.)

«Застій» - 20-літня "ера" Л.Брежнєва

- поворот від стабілізації до консервативного курсу;
- зміцнення монополії КПРС на владу, підміна державних органів партійними;
- зростання бюрократичного апарату;

- розрив між гаслами та реальними справами

Причини політико-ідеологічної кризи радянської системи:

- колективна диктатура керівних діячів партії не врятувала державу від волюнтаризму невеликої купки людей на вершині влади;
- дотримання певних домовленостей і показового демократизму на вершині влади спричинило не бачений раніше різновид диктатури – *геронтократію*;
- спроби досягти воєнно-стратегічного паритету з країнами НАТО завели уряд в глухий кут, зростає залежність від цих держав;
- політика розрядки і Гельсінські угоди створили нову ситуацію в Україні і сприяли трансформації дисидентського руху в правозахисний;
- прагнення утримати країни РЕВ в економічній залежності вимагало постійного збільшення поставок, це деформувало українську економіку;
- провал економічної реформи другої половини 60-х рр.;
- 1972 – хвиля русифікації;
- втрачає перспективу колгоспний лад (продовольча проблема)

Конституція УРСР

Кадрові зміни в політичному керівництві УРСР. Конституція УРСР 1978 р.

1963 – 1972 рр. – І секретар ЦК КПБУ П. Шелест (переконаний і послідовний прибічник компартійної диктатури)

Відіграв провідну роль в усуненні М. Хрущова у відносинах з Брежнєвим поводить себе не залежно.

- викладання соціо-гуманітарних дисциплін у вишах і школах переводили на українську мову;
- розширилась кількість українських передач на республіканському радіо і телебаченні;
- діловодство в установах почали переводити на українську мову. Після усунення було піддано критиці книгу *Шелеста «Україна наша – радянська»*

1972 – 1989 рр. – В. Щербицький чудово володіючи українською мовою Щербицький завжди виступав російською, в слід за ним на російську або суржик переходили номенклатурні працівники по всій Україні

- цілковито підтримував курс Брежнєва;
- не опирався обмеженню прав України;
- боровся з дисидентським рухом;
- дозволив будівництво в Україні атомних електростанцій . . .

У керівництві УРСР існували дві лінії:

1. Націонал-комуністична (автономістська) - представник П. Шелест, відстоював економічні інтереси України, підтримував розвиток української культури й мови, сприяв збереженню українських культурних та історичних пам'яток, став ініціатором запровадження Шевченківської премії.
2. Проімперська (централістська) - представник В. Щербицький, підпорядковував економічні інтереси України союзним потребам, сприяв русифікації, боровся з дисидентським рухом, намагався приховати Чорнобильську катастрофу, але водночас сприяв технічній модернізації харчової і легкої промисловості УРСР, розвитку культури й спорту.

1977 р. Конституція СРСР

20 квітня 1978 – Конституція УРСР, ключові положення Конституції УРСР

- Україна – суверенна держава в добровільному Союзі Радянських Соціалістичних республік
- Керівною силою радянського суспільства та ядром його політичної системи є КПРС
- УРСР має право вільного виходу із СРСР
- В УРСР **побудовано розвинуте соціалістичне суспільство** з потужними продуктивними силами, неухильно підвищується добробут і культура народу
- Влада в СРСР належить народу
- Гарантія прав громадян

Закріплювала залежне становище УРСР, чимало її статей мало декларативний характер

Економічна ситуація в УРСР.

1965 – косигінська реформа:

Мета – впровадження елементів економічного регулювання

- розширення господарчої самостійності підприємств (госпрозрахунок);
- посилення економічних стимулів праці залежно від результатів;
- створення фондів матеріального стимулювання на підприємствах;
- оцінка діяльності підприємств не за валовою, а за реалізованою продукцією

Розвиток промисловості

Кризові явища в індустріальній сфері проявлялись особливо помітно

Частка республіки в загальносоюзних капіталовкладеннях зменшилась майже вдвічі. Пріоритетними уряд вважав східні регіони. Основна частка капіталовкладень у вугільну промисловість перенесено з Донбасу на Кузбас. Зростала кількість застарілої і непродуктивної техніки

1977 р. – народження української атомної енергетики (ЧАЕС)

Темпи видобутку вугілля на Донбасі скорочувалась, собівартість зростала.

Україна осторонь НТП. Стагнація виробництва.

Криза зумовлена вичерпанням ресурсів, екстенсивним розвитком та неможливістю розвиватися інтенсивно.

Занепад загальмувала світова економічна криза 1970 р. Почалось будівництво нафто і газопроводів від Західного Сибіру через Україну в Західну Європу. Одержані нафтодолари продовжили життя радянської економіки.

Розвиток енергетики, особливо атомної: 8 АЕС (Чорнобильська)

Розвиток вугільної, нафтової, газової, хімічної промисловості, металургії та машинобудування

Зберіглася перевага виробництва товарів групи А

Семирічка не виконана, виробництво с/г продукції скоротилось. Колгоспи і радгоспи не могли прогодувати міських жителів.

1982 – Продовольча програма СРСР. Магістральні напрямки: електрифікація, хімізація, меліорація і механізація.

Неспроможність домогтися від колгоспів високої врожайності привели до розширення посівних площ. Як наслідок ерозійні процеси, чорноземи в жахливому стані. Продовольча програма провалилась

Соціальна сфера

Зменшення темпів приросту населення;

Скорочення тривалості життя

Друга половина 80-х рр. – *депопуляція*

Надзвичайно висока інтенсивність *міграції*.

Міжреспубліканська міграція – за активної підтримки кремля

Зменшувалась частка українців в населенні України і збільшувалась частка росіян

Збільшилась питома вага робітників(60%)

40% промислових і 60% будівельних робітників працювали вручну

Найбільш несприятливі умови праці на селі. Хоча розрив в оплаті праці між містом і селом практично зник.

Інфляція. Дефіцит. Найбільш дефіцитними були продовольчі товари. Село не могло нагодувати місто і держава збільшила імпорт продовольства

Існувала житлова проблема (високі темпи *урбанізації*)

За кількістю медперсоналу і лікарняних ліжок Україна займала одне із перших місць та фінансування медицини – за залишковим принципом, технічна оснащеність лікарень не задовільна. Працівники компартійного апарату лікувались у спеціальних лікарнях.

Номенклатура - панівна партійна еліта в СРСР, що цілком контролювала всі сфери життя суспільства.

Русифікація – сукупність дій та умов, спрямованих на зміцнення російської національно - політичної переваги в країнах, що входять до складу СРСР чи перебувають у сфері впливу Росії, за допомогою переходу чи переведення осіб неросійської національності на російську культуру та їхньої подальшої *асиміляції*

Дисидентський рух: течії, форми і методи боротьби. Самвидав.

Причини: наступ консерваторів і цілковите припинення десталінізації з приходом до влади Л. Брежнєва
Серпень-вересень 1965 р. арешти ініційовані П. Шелестом.

Самвидав – виготовлені та поширені літературні, публіцистичні та інші тексти з метою висловлення протесту проти терору та всеосяжного контролю держави, компартії у сфері друкованого й іншого публіцистичного слова; внаслідок масових арештів інакодумців 1972 р. Політичний самвидав в Україні майже перестав існувати

Листопад 1965 р. лист-петиція до ЦК КПРС та ЦК КПУ підписаний відомими представниками української інтелігенції .
4 вересня 1965 р. в кінотеатрі «Україна» демонстрація фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» під час перегляду якого розгорнулась акція протесту проти арештів серед інтелігенції.

І. Дзюба за працю про національну політику в радянській Україні «Інтернаціоналізм чи русифікація» - маніфест українських дисидентів було звинувачено у намірах «послабити дружбу між українським і російським народами». Праця була надрукована у Мюнхені в 1968 р. українською мовою.

Великий резонанс в Україні і за кордоном отримала стаття М. Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання» (1965 р.) про «входження» України до Російської держави за Переяславською угодою. Його звільнили з інституту історії і багато років він не міг працювати за фахом. 1970 р. у Львові часопис «Український вісник» - перший позацензурний журнал в Україні. Ініціатор і головний редактор В. Чорновіл. Журнал поширювався підпільно.

Січень 1972 р. – «великий погром» - нова хвиля арештів, наступ на дисидентів.

Причини активізації опозиційного руху:

- інтервенція радянських військ у Чехословаччину (1968)
- видання у Львові В. Чорноволом самовидавничого журналу «Український вісник»
- підписання Гельсінського акту (1975) , що передбачав гарантію громадянських прав і свобод на територіях країн-учасниць
- ігнорування конституційних прав людини в СРСР
- репресії проти інакомислення

Видатні представники: М. Горинь, В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, М. Руденко, І. Світличний, С. Хмара
Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод.

Арешти 1972 – 1973 рр. підірвали опозиційний рух та скоро він відновився у правозахисній формі.

1976 р. – створення Української Гельсінської групи

Передумови виникнення:

1975 р. 35 держав (і СРСР) підписали Гельсінський заключний акт про повагу громадянських прав і свобод та демократичні принципи міжнародних відносин

Дисиденти спробували легально обстоювати право на інакомислення. Дисидентський рух трансформувався у правозахисний.

Російський правозахисник, фізик, лауреат Нобелівської премії А. Сахаров у травні 1976 р. скликав прес-конференцію для іноземних журналістів на якій оголосив про створення групи сприяння виконанню Гельсінських угод.

У листопаді в Києві створено Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод. (УГГ)

Учасники: М. Руденко (керівник), О. Бердник, Л. Лук'яненко, І. Кандиба, П.Григоренко (37 чоловік)

Мета:

- ознайомлення громадськості з Декларацією прав людини;
- сприяння виконанню статей Заключного акту з питань безпеки і співробітництва в Європі;
- реалізація права України представляти себе як окрема делегація на міжнародних нарадах щодо виконання Гельсінських угод;
- акредитація в Україні представників іноземної преси

Січень 1977 р. М. Руденко та О. Тихий заарештовані та засуджені. Наступного року засуджено Л. Лук'яненка.

Значення дисидентського руху:

- сприяв розхитуванню радянської тоталітарної системи;
- продовжив традиції національно-визвольної боротьби;
- виховав у своїх лавах багатьох відданих справжніх патріотів України;
- поширював та утверджував у народі демократичні ідеали;
- став реальною моральною й ідеологічною загрозою радянській системі;
- відкривав Україну світові, українські проблеми було виведено на міжнародний рівень;
- завдяки діяльності дисидентів визрівала ідея про необхідність перетворень в усіх сферах життя радянського суспільства;
- виникали ідеї створення власної незалежної держави;
- активізувався розвиток української культури і науки;

- із середовища дисидентів вийшла значна частина політиків незалежної України;
- досвід та ідеологічні доробки дисидентів було використано в період перебудови і здобуття Україною незалежності.

Кримськотатарський національний рух

Мета:

- повернення на історичну батьківщину;
- збереження самобутньої культури;
- реалізація прав і свобод людей

12 років кримські татари мали статус – спецпереселенці (обмеження в правах)

Течії:

- Поміркована (розв'язання проблем в рамках радянських законів)
- Радикальна (залучення до розв'язання проблем міжнародні організації)

Грудень 1961 – січень 1962 рр. в Ташкенті гурток студентської робітничої молоді.

Завдання: поширення знань про історію та культуру рідного народу

Виникла ідея створення «Союзу кримськотатарської молоді з повернення на батьківщину (М. Джамілев, М. Омеров, Р. Годженов). Союз не зміг розгорнути повноцінну діяльність. Квітень 1962 р. його учасників заарештували.

70 – 80 рр. масові міжнародні кампанії з підтримки лідерів кримськотатарського руху (М. Джамілев).

Культура й духовність.

Освіта

Положення про обов'язкову загальну середню освіту внесли до Конституції СРСР 1977 і Конституції УРСР 1978 р. 1984 ВР СРСР схвалила «Основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи».

Запроваджувалось навчання дітей з 6 років (за бажанням батьків).

Восьмирічки реорганізовувались у 9-річки, а середні школи перетворювались з 10-річок на 11-річки. ПТУ теж давали середню освіту.

Наука

Провідний науковий центр – УАН (Б. Патон) стрімко розвивається. Поповнюється новими науковими інститутами: математики, кібернетики, механіки, електрозварювання.

Плідно працює Київський авіаційний завод (**Антонов**): пасажирський літак АН – 24, АН – 26

В галузі медицини **М. Амосов** – нові методи хірургічного лікування серцевих захворювань

Історики – М. Брайчевський (походження Русі, Києва), Ю. Бадзьо (походження російських, українських та білоруських народів), вийшли у світ багатотомна «Історія Української РСР», «Історія української літератури», Українська радянська енциклопедія, Радянська енциклопедія історії України

Покоління шістдесятників

Поети *М. Вінграновський*, *І. Драч*, *Л. Костенко*, *Б. Олійник*, *Д. Павличко*, *І. Калинець*, *Р. Лубківський*, *В. Стус*
Молоді прозаїки – *Є. Гуцало*, *В. Дрозд*, *Григор Тютюнник*, *В. Шевчук*, *Ю. Щербак*, *В. Яворівський* (новели і оповідання)
1968 голова *Спілки письменників* **О. Гончар** надрукував роман «Собор» за який його було усунуто від керівництва
Спілкою. Наприкінці 70-х закінчилась кар'єра *В. Маланчука*.

1979 Спілку очолив *П. Загребельний*

Спеціальною постановою Спілки було дозволено надрукувати «Марусю Чурай» *Ліни Костенко*

1981 з передмовою *О. Гончара* була надрукована книга віршів *В. Симоненка* «Лебеді материнства»

Василь Стус вів боротьбу з режимом і помер в карцері пермського концтабору

Кінематограф – новий напрямок – *поетичне кіно*

Найкраща з українських кінокартин доби «Застою» - «Тіні забутих предків» **С. Параджанов** (картину зняли з прокату після скандалу в кінотеатрі «Україна»)

І. Миколайчук кінофільм «Білий птах з чорною відмітиною» і «Вавілон ХХ» де виконавцем головних ролей і режисером виступи *І. Миколайчук*

В. Денисенко «Сон» (відтворено образ *Т. Шевченка*)

Ю. Іллєнко «Криниця для спраглих» - приз Московського міжнародного кінофестивалю.

«В бій ідуть тільки старики», «Ати-бати йшли солдати» *Л. Бикова*

Театр

Позитивні зрушення: академічні драматичні театри ім.. *Франка* в Києві, ім. *Шевченка* в Харкові, ім. *Заньковецької* у Львові, Київський театр опери і балету ім.. *Шевченка*, Львівський театр опери і балету ім. *Франка*

Актори: Н. Ужвій, Б.Ступка, А. Роговцева

Оперні співаки – *Д. Гнатюк*, *М. Кондратюк*, *Є. Мірошніченко*, *А. Мокренко*, *Д. Петриненко*, *А. Солов'яненко*, *М. Стеф'юк*, *Г. Ціпола*

Русифікація, втрата національного колориту

Музика

Найбільш відомими за межами України професійними колективами були Заслужений державний хор ім. *Верьовки*, Заслужена академічна хорова капела «Думка», Заслужений ансамбль танцю ім. *Вірьського*, Етнографічний хоровий ансамбль «Гомін»

Скарбницю українського музичного мистецтва збагатили опери *В. Губенка*, *Л. Колодуба*, *П. Майбороди*

Симфонічні кантати *А. Філіпенка*, *А. Штогаренка*,

Пісенна і хорова музика *О. Білаш*, *К. Домінчен*, *П. Майборода*, *С. Сабадаш*, *І. Шамо*

Образотворче мистецтво

М. Приймаченко народна майстриня створила власну художню систему в так званому наївному мистецтві, напрямок – примітивізм. Композиції з рослинами, анімалістичними мотивами фольклорного характеру. **«Гороховий звір»**

Дати:

1965 р. – перша хвиля масових затримань діячів антирежимного руху;

1970 - 1972 – видання самвидавного «Українського вісника»

1972 р. – друга хвиля масових затримань діячів антирежимного руху;

1976 р. – утворення Української Гельсінської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ)

Персоналії:

Іван Дзюба – провідний літературний критик 1960-х, натхненник незалежного культурного життя в Києві, автор відомого дослідження «Інтернаціоналізм чи русифікація» у якому викрито русифікаторську політику влади щодо союзних республік, очолював відділ критики журналу «Вітчизна» (був звільнений за «ідеологічні помилки»), 1972 р. затриманий, виключений зі Спілки письменників України, ув'язнений, визнав свою провину і був звільнений і відновлений у Спілці письменників.

Валерій Марченко - український дисидент-правозахисник, літературознавець і перекладач.

Петро Григоренко – радянський генерал-майор, правозахисник; перебував у радянських тюрмах, таборах і псих ушках; член фундатор Московської Гельсінської групи, підписав більшість документів, що побачили світ у 1976 – 1977 рр.; один із засновників української Гельсінської групи (УГГ)

Микола Руденко - український письменник, поет, учасник ВВв; наприкінці 60-х вийшло три збірки його поезій, поема про Голодомор (1933); від початку 1970-х учасник правозахисного руху, голова Української

Гельсінської Групи (1976), у 1977 р. засуджений до 7 років таборів і 5 років заслання.

В'ячеслав Чорновіл – учасник дисидентського руху з середини 1960- рр.; у 1967 випустив у самовидаві книгу «Лихо з розуму» у якій йдеться про події 1965 р., коли за «антирадянську» діяльність було заарештовано та засуджено 20 українських інтелігентів; книга стала першою ґрунтовною працею про ситуацію в Україні, яка потрапила на захід з України після закінчення Другої світової війни і привернула увагу світової громадськості до українського питання; кілька разів ув'язнений; редактор самвидавного «Українського вісника»; співзасновник української Гельсінської спілки(1988); один із засновників Народного Руху України; фаховий політик—народний депутат, учасник президентських перегонів, лідер опозиції.

Михайло Брайчевський – український історик та археолог. Лауреат премії ім. М. Грушевського, Лауреат премії фундації Омеляна та Тетяни Антоновичів, член Української вільної академії наук (США), дійсний член наукового

товариства ім. Шевченка, голова Київського осередку Українського історичного товариства ім. М. Грушевського, заслужений діяч науки і техніки, почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Сергій Параджанов – вірменський і український кінорежисер, сценарист, народний артист УРСР (з 1990), прославив своїм ім'ям українське кіно у світовому масштабі; світову славу приніс фільм «Тіні забутих предків» (1964) за повістю

М. Коцюбинського; лауреат Державної премії України ім. Т.Шевченка

Іван Миколайчук – актор, сценарист, режисер; один із *фундаторів українського поетичного кіно*; 34 ролі в кіно, 9 сценаріїв, 2 режисерські роботи; загальне визнання принесли ролі молодого Т. Шевченка в фільмі «Сон» та Івана Палійчука в фільмі «Тіні забутих предків»; поставив фільми «Вавілон XX» (1980), «Така пізня, така тепла осінь» (1981)

Олесь Гончар – український письменник, літературний критик, громадський діяч, лауреат Сталінської премії, перший

лауреат республіканської премії ім. Шевченка, голова Співки письменників України, академік НАНУ (1978), Герой України, Герой соціалістичної праці, депутат ВР СРСР 6 – 11 скликань.

Леонід Биков – *актор театру та кіно*, кінорежисер і сценарист, заслужений артист УРСР (1958), заслужений артист, народний артист УРСР (1974). Визнання принесли кінофільми «В бій ідуть лише «старі» (1974) і «Ати-бати йшли солдати»

Володимир Івасюк - український *композитор і поет*, один із основоположників української естрадної музики (поп-музики), автор 107 пісень («Червона рута», «Водограй»), 53 інструментальних творів, музики до кількох спектаклів, професійний медик, скрипаль, чудово грав на фортепіано, віолончелі, гітарі, майстерно виконував свої пісні, живописець.

Леонід Биков – *актор театру та кіно*, кінорежисер і сценарист, заслужений артист УРСР (1958), заслужений артист, народний артист УРСР (1974)Визнання принесли кінофільми «В бій ідуть лише «старі» (1974) і «Ати-бати йшли солдати»

Мустафа Джамілев – один із провідників кримськотатарського національного руху, правозахисник, учасник дисидентського руху, політв'язень; у 1944 р. разом із співвітчизниками депортований до Узбекистану; 1961 р. приєднався до національного руху кримських татар за повернення на рідну землю, один із засновників молодіжно-студентського «Союзу кримськотатарської молоді»; 6 разів заарештовувався, провів 15 років в ув'язненні за звинуваченням в націоналізмі, антирадянській, антидержавній пропаганді. Понад 300 днів голодував в Омській в'язниці; був головою Меджлісу кримськотатарського народу, депутат ВРУ кількох скликань, уповноважений президента України у справах кримськотатарського народу.

Микола Амосов – український лікар, учений в галузі медицини та біокібернетики, громадський діяч, академік національної академії наук України та академії медичних наук України, лауреат Ленінської премії, державної премії УРСР, та державної премії в галузі науки і техніки.

Олег Антонов – авіаконструктор, з 1962 р. генеральний конструктор, керівник КБ літакобудування в Києві (нині АНТК ім. Антонова) ; під його керівництвом розроблено понад 60 типів літаків та планерів типу АН (пасажирських, транспортних); остання розробка – найбільший у світі чотиримоторний транспортний літак АН-124 «Руслан»

Поняття та терміни:

Застій – (Брежнєв) ретроспективна назва одного з останніх періодів існування радянської економічної та політичної системи (середина 1970 - середина 1980-х років) коли склалися передумови глибокої системної кризи — економічної та соціальної, які врешті призвели до краху радянської економіки та політичного розпаду СРСР.

Дефіцит - термін, що означає нестачу у чомусь, в період застою не вистачало продуктів харчування, товарів першої необхідності та ін.

Розвинений соціалізм – ця концепція була висунута у 1967 р. і закріплена в преамбулі до Конституції 1977 р., яка стверджувала про неможливе здійснення негайного стрибка в комунізм, потрібен деякий час, щоб соціалізм розвився на власному ґрунті. Його складові: «загальнонародна держава», «нова історична спільність людей «радянський народ»

Номенклатура – назва посад керівників у партії, адміністрації, економіці та суспільстві - привілейована правляча верства, еліта або «політичний клас», відносно замкнута соціальна каста «соціалістичного» суспільства

Русифікація – політика радянського уряду в Україні, спрямована на обмеження української мови

Самвидав – виготовлені та поширені літературні публіцистичні й інші тексти з метою висловлення протесту проти терору та всеосяжного контролю держави, компартії у сфері друкованого й іншого публіцистичного слова; внаслідок масових арештів інакодумців 1972 р. політичний самвидав в Україні майже перестав існувати (один з виявів Руху опору).

Тамвидав - видання книги вітчизняного автора за кордоном, переважно в радянські часи

Правозахисник – особа, що належала до правозахисного течії дисидентського руху виступала за дотримання прав людини в СРСР, проти порушення міжнародних законів з прав людини та Конституції СРСР

Історико-культурні пам'ятки:

Картина Марії Приймаченко «Гороховий звір» - 1971 р.

Пам'ятник засновникам Києва (Кий, Щек, Хорив та їх сестра Либідь) скульптор Василь Бородай 1982 р.

30. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА ВІДРОДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Початок «перебудови» в СРСР.

Листопад 1982 помер Л. Брежнєв
Ю. Андропов на чолі держави
Лютий 1984 помер Андропов
К. Черненко на чолі держави
Березень 1985 помер К. Черненко
М. Горбачов на чолі держави

1985-1991 рр. було останнім періодом існування СРСР і перебування в ньому України. Цей період пов'язаний з приходом до влади в СРСР у 1985 р. *М. Горбачова*, з ініціативи якого почалась перебудова

Перебудова (квітень 1985 – початок 1991)– політичний курс КПРС спрямований на оздоровлення життя суспільства в СРСР

Причини:

- науково-технічне відставання СРСР від провідних країн світу
- нездатність уряду СРСР реагувати на глобальні проблеми
- загроза соціального вибуху та розпаду СРСР

Основні напрямки:

Економіка: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних

Внутрішня політика: демократизація суспільного життя

Зовнішня політика: припинення холодної війни

Соціальна сфера: поліпшення матеріального становища населення

Ідеологія: ліквідація цензури, гласність

Політика реформ Горбачова

- Демократизація суспільства. Створення правової держави
- Гласність
- Реабілітація незаконно засуджених і репресованих за роки радянської влади
- Утвердження багатопартійності
- Запровадження інституту президенства
- Підготовка нового союзного договору
- Політика нового мислення і зовнішніх відносин
- Підтримка демократичних революцій у Східній Європі

Швидке зростання інфляції. Поширення *бартеру*. В цих умовах руйнувалась планова система постачання товарів. Карткова система з осені 1990 р.

Знецінення рубля привело до зниження з/п.

Чорнобильська катастрофа

26 квітня 1986 р. вибух на Чорнобильській атомній електростанції. Погіршення екологічної ситуації.

Причини – низька якість проектування й виготовлення устаткування для АЕС.

З'явилась 30-кілометрова «зона відчуження». Забруднено 16 областей України. Постраждало 3 млн. осіб.

Масове переселення людей. Катастрофа продемонструвала злочинність недбалого ставлення комуністичної влади до господарства і екології

Стан економіки

Економічна криза:

- дефіцит товарів;
- відмова або повільне запровадження нових технологій;
- невисока якість більшості товарів;
- продовольча криза;
- хронічна криза сільського господарства;
- прихована інфляція (зростання цін при незмінних розмірах заробітної плати);
- переважно екстенсивний шлях розвитку економіки;
- висока затратність виробництва, енергоємність і матеріалоємність продукції

Листопад 1985 р. пленум ЦК КПРС на якому М. Горбачов висунув гасло «прискорення» темпів економічного розвитку (провал)

Листопад 1985 р. – постанова про заходи щодо подолання пияцтва та алкоголізму.

Травень 1986 р. – постанова про боротьбу з нетрудовими доходами

Листопад 1986 р. - під тиском реформаторів прийнято протилежний за змістом закон «Про індивідуальна трудову діяльність»

1988 р. – закон про кооперацію в СРСР (дозволялась індивідуальна трудова діяльність).

Одночасно – спроба поліпшити функціонування колгоспно-радгоспної системи.

Постанова «Про подальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі» (не дав помітних результатів)

Шахтарські страйки

15 липня 1989 р. – страйк на шахті Ясинуватська-Глибока . Через кілька днів страйкувало вже *193 шахти*

Причини страйків:

- непослідовність і незавершеність соціально-економічних реформ;
- невдале реформування економіки;
- невирішеність багатьох економічних і соціальних питань, низька технічна оснащеність шахт, тяжкі умови праці, низька з/п

Гласність і політичний плюралізм

Гласність – суто радянський термін, своєрідний перехідний етап між періодом контролю держави над інформацією і свободою слова до можливості одержувати достовірну інформацію і говорити правду не боячись наслідків

Виникають громадські об'єднання (Український культурологічний клуб, Товариство української мови ім. Шевченка).

Активізується рух національних меншин та робітничий рух.

Український національно-демократичний рух

Зміни в політичному керівництві УРСР

Вересень 1989 р. – створення Народного Руху України за перебудову (голова І. Драч)

Мета: перетворення України на демократичну правову державу, радикальна перебудова її економіки, створення умов для розвитку й самозбереження українського народу

Березень 1990 р. – перші альтернативні вибори до ВР України

Перші альтернативні вибори до ВР УРСР 1990 р.

Вибори були прямими, таємними, на альтернативній основі

Створено демократичними силами України передвиборчого *Демократичного блоку* (загальні вимоги – досягнення політичного та економічного суверенітету, прийняття Конституції України)

Опір КПУ, відсторонення представників демократичного блоку від ЗМІ

Результати: Демблок отримав 111 мандатів із 442

Формування багатопартійної системи

Багатопартійна система — політична система, при якій може існувати безліч політичних партій, що теоретично володіють рівними шансами на отримання більшості місць у парламенті країни.

1990 р. – початок формування багатопартійності, прийняття ВРУ постанови «Про порядок реєстрації громадських об'єднань»

Перша партія «Українська республіканська партія» (Л. Лук'яненко)

Передумови:

- демократизація суспільно-політичного життя
- діяльність дисидентських організацій

- нездатність КППС здійснювати керівництво в СРСР
- вилучення ст. 6 про керівну і спрямовуючу роль КППС із Конституції України та СРСР

Протягом 1990 – 1991 рр. виникло понад 20 партій (Українська республіканська партія, Демократична партія України, партія «зелених» та ін.)

Вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих рад 1990 р.

Декларація про державний суверенітет України

16 липня 1990 р. - Декларація про державний суверенітет України в ній йшлося про самостійність, незалежність України як держави

Основні положення:

- Народ України становлять громадяни всіх національностей
- Закріплено державний, народний, національний суверенітет, повноту і неподільність влади в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах
- Поділ державної влади (законодавча, виконавча і судова)
- Виняткове право народу України на володіння, користування і розпорядження національним багатством
- Самостійність у вирішенні економічних, екологічних, культурних, зовнішньополітичних та інших питань
- Миротлюбна зовнішня політика
- Гарантія права на вільний національно-культурний розвиток

Значення:

Закладено основи майбутньої незалежної держави

Суверенітет – незалежність держави у зовнішніх і верховенство у внутрішніх справах

Революція на граніті (або *Студентська революція на граніті*) — кампанія широкомасштабних акцій ненасильницької громадянської непокори, заздалегідь організована українською молоддю, переважно студентами. Протести тривали з 2 по 17 жовтня 1990 року в УРСР. Стрижнем протестних подій було студентське голодування на площі Жовтневої революції у Києві (нинішньому Майдані Незалежності). Протести завершилися підписанням постанови Верховної Ради УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту.

Причина: небажання ВР УРСР здійснити задекларовані революційні перетворення

Головними вимогами молоді були:

- недопущення підписання нового союзного договору;
- перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 року;
- повернення на територію УРСР українських солдатів, а також забезпечення проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки;

- націоналізація майна Компартії України та ЛКСМУ;
- відставка голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

«Революція на граніті», що була повністю організована силами студентства, не мала на той час аналогів у всій Європі, адже «оксамитові революції» у Східній Європі у 1989 році проводили зріліші політики. Прямим наслідком протестів була відставка голови Ради Міністрів УРСР В. Масола та виконання низки вимог мітингувальників. Ці акції та голодування відіграли важливу роль у становленні незалежності України

Створення Автономної республіки Крим (АРК). Меджліс кримськотатарського народу(червень 1991 р.)

20 січня 1991 року на території півострова Крим відбувся законний референдум, підсумки якого стали основою для створення Автономної Республіки Крим у складі України.

Майже півтора мільйона мешканців Криму взяли участь у голосуванні, з яких 93% дали згоду на створення Автономної Республіки Крим.

12 лютого 1991 року, спираючись на волю народу, Верховна Рада Української РСР прийняла Закон «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки», де статтею 1 визначено — відновити Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку в межах території Кримської області в складі Української РСР.

1 грудня 1991 року мешканці Криму взяли участь у Всеукраїнському референдумі щодо проголошення незалежності України.

Повернення депортованих кримських татар

Спроба державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р.

20 серпня 1991 р. – серпневий заколот з метою зупинити демократичні процеси і повернути диктатуру КПРС

Акт проголошення незалежності України

24 серпня 1991 р. - Верховна Рада України приймає **Акт** проголошення незалежності України. Це був документ величезної історичної ваги, підтверджений всенародним референдумом

Основний зміст:

- Проголошення незалежності України та створення самостійної незалежної держави
- Неподільність і недоторканість території України;
- Чинність на території України виключно Конституції й законів України

Референдум та вибори президента 1 грудня 1991 р.

1 грудня 1991 р. – Всеукраїнський референдум для підтвердження Акта (взяло участь 84,2% виборців, з яких 90,3% проголосували за незалежність України). Таємні, прямі, альтернативні вибори Президента. Того ж дня Президентом України було всенародне обрано **Л. Кравчука**.

Розпад СРСР. Міжнародне визнання України

Причини розпаду СРСР:

- унітарний характер СРСР;
- недоліки і помилки національної політики;
- нездатність союзного керівництва подолати економічну кризу;
- зростання національної свідомості та активізація національно-визвольних рухів;
- ослаблення союзного центру і КПРС

8 грудня 1991 р. – розпад СРСР і створення СНД

Культура. Духовне відродження.

Першими виступили на захист української культури письменники. О. Гончар висловив думку, що література й наука повинні спільно з гуманістичних позицій трудитися в ім'я людини. Значні події: відзначення 130-річчя від дня народження Івана Франка, 175-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича і 150-річчя виходу у світ альманаху «Русалка Дністровая». У 1987 р. з ініціативи ЮНЕСКО відзначили сторічний ювілей від дня народження одного з визначних українських режисерів і акторів Леся Курбаса.

На пленумі Спілки письменників України вперше було оприлюднено інформацію про Голодомор 1932–1933 років, яку тривалий час замовчували. Інформацію оприлюднили на пленумі Спілки письменників України.

Актуалізувалося питання вільного функціонування і розвитку української мови. Громадськість, інтелігенція відкрито висловлювали невдоволення русифікацією. Жовтень 1989 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон «Про мови в Українській РСР» який закріплював державний статус української мови і гарантовано рівноправність мов усіх народів, які проживали на теренах України.

1989 р. в Львові відновило діяльність Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) на чолі з відомим ученим у галузі механіки матеріалів Олегом Романівим.

За умов значної лібералізації суспільства, занепаду офіційної ідеології та зневіри людей у комуністичних ідеалах значно поширилися релігійні настрої. На цей час релігійний рух став частиною національного руху України.

1989 р. на церковному соборі у Львові відроджено Українську греко-католицьку церкву на чолі Мирослав-Іван Любачівський. Легалізований УГКЦ був переданий собор Святого Юра у Львові.

1990 р. відновлено Українську автокефальну православну церкву. Патріархом Київським і всієї України обрали Мстислава (Скрипника).

Активізувалися також релігійні громади римо-католиків, протестантів.

Виникли нові релігійні течії, діяльність яких раніше влада не дозволяла.

1988 р. відзначили 1000-ліття хрещення князем Володимиром Великим Київської Русі. Прагнучи зберегти вплив на вірян України, архієрейський собор Російської православної церкви, скликаний у Москві 1990 р., виділив єпархії, парафії

і монастирі на території УРСР в окрему адміністративну одиницю — екзархат із власним синодом. Він став називатися Українською православною церквою (УПЦ) й отримав певну самостійність.

Однак надати УПЦ право автокефалії — статусу помісної церкви як незалежної частини Вселенської православної церкви — Московський патріарх відмовився.

1991 р. в УПЦ розкол: більшість вірян УПЦ залишилися у підпорядкуванні Московського патріархату (УПЦ МП), меншість утворила УПЦ Київського патріархату (УПЦ КП). Від цього часу миряни УПЦ Київського патріархату відстоювали ідею автокефалії.

Перебудовчі процеси в СРСР сприяли активізації національного руху в Україні, який досить швидко політизувався.

Дати:

квітень 1985 р. – початок «перебудови»

26 квітня 1986 р. – вибух на Чорнобильській АЕС;

вересень 1989 р. - створення Народного руху України за перебудову (Драч);

березень 1990 р. – проведення перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР

16 липня 1990 р. – ухвалення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України

Жовтень 1990 р. «революція на граніті»

24 серпня 1991 р. – ухвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України

1 грудня 1991 р. – проведення Всеукраїнського референдуму та обрання Президента України (Л. Кравчука)

Персоналії:

Л. Кравчук - перший Президент України після здобуття нею незалежності у 1991 році (1991–1994)

Значення понять та термінів:

Перебудова – політичний курс реформаторської частини радянського суспільства, що реалізовувався в СРСР у 1985 – 1991 рр. суть якого полягала у спробі шляхом «революції згори» здійснити системну модернізацію суспільства.

Гласність – ліквідація цензури в СРСР М. Горбачовим, складова проголошеної ним програми реформ (перебудови)

Плюралізм - багатоманітність, розмаїття рівноправних конкурентноспроможних течій, сил у політиці, ідеології, релігії

Український національно-демократичний рух – суспільно-політичний рух, що відбувався в Україні в період перебудови і мав одночасно демократичний і національно-визвольний характер.

Багатопартійність – один із головних елементів демократичної політичної системи, адже політичні партії зв'язувальна ланка між урядом і народом; у демократичному суспільстві через партії уряд звертається до мас за

підтримкою і забезпечує соціальну базу для здійснення свого курсу а народ може на найвищому рівні виражати свою думку і впливати на коригування офіційної думки.

Суверенітет – риса, притаманна державі, яка полягає у незалежності від інших держав та самостійності у врегулюванні внутрішніх проблем.

Ринкові відносини – це економічні відносини, за яких обмін товарами і послугами відбувається за цінами, що автоматично складаються на основі попиту і пропозиції в конкурентній боротьбі.

Референдум - в державному праві прийняття електоратом (виборцями) рішення з конституційних, законодавчих чи інших внутрішньо- чи зовнішньополітичних питань

Президент – голова держави в країнах з республіканською або змішаною формою правління.

Незалежність – можливість приймати самостійні рішення, які підкорюються власним бажанням та інтересам і не потребують зовнішніх вказівок та наказів. Незалежність для держави – політична самостійність, відсутність підлеглості, суверенітет.

31. Становлення України як незалежної держави

Державотворчі процеси в незалежній Україні

Проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. по-новому поставило питання державного, економічного та політичного розвитку України і висунуло проблему розгортання державотворчих процесів.

Це період переходу від тоталітарно-комуністичного режиму до демократичної, незалежної, правової держави.

Формування органів державної влади

- Відповідно до Декларації, Україна – демократична держава з поділом влади на три гілки.
- Законодавча – Верховна Рада. В 1994 обрано нову Раду. Більшість – члени КПУ (Симоненко)
- Виконавча – Кабінет міністрів. Призначає президент за згодою ВР. З 1991 – 1994 виконавча влада кілька раз змінювалась, з 1994 вся повнота виконавчої влади – президенту (Кравчук)
- 1992 – 1994 введення посади представників президента – вищих посадових осіб виконавчої влади
- Судова влада – система судів, яка потребувала реформ
- 1991 – 1992 створення національної армії, Служби безпеки, органів військ внутрішньої служби, Національної варти, прикордонної варти
- 1994 президент Кучма

Затвердження державної символіки (1992 р.), формування інституту громадянства

8 жовтня 1991 р.	ЗУ «Про громадянство України» (громадянином України може стати кожен, хто проживає на її території та не є громадянином іншої держави)
1 листопада 1991 р.	«Декларація прав національностей» (всім народам і національним групам – рівні права»)
4 листопада 1991 р.	ЗУ «Про державний кордон України» (визначені кордони держави, порядок їх охорони та перетину)
Січень 1992 р.	Введено в обіг власну грошову одиницю (спочатку купони, а з 1 вересня 1996 р. – гривні)
Січень – лютий 1992 р.	Затверджено державні символи України: • Малий герб – тризуб; • Прапор – синьо-жовтий; • Гімн (М. Вербицький, П. Чубинський : в повному обсязі, зі словами, затверджений 6 березня 2003 р.)

Заснування Збройних Сил України

24 серпня 1991 р. – постанова про негайні заходи із запобігання можливим спробам військового перевороту

20 вересня – постанова «Про створення служби національної безпеки України»

4 жовтня – закони «Про Національну гвардію України», «Про державний кордон України», «Про прикордонні війська України»

• **6 грудня 1991 р. - ЗУ «Про Збройні сили України»** (присяга на вірність українському народу)

Проголошувалося, що Україна як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права створює збройні сили: війська наземної оборони, оборони повітряного простору і військово-морські сили. Новостворене міністерство оборони очолив К. Морозов. Розроблена програма скорочення Збройних Сил України

Керівництву України не вдалося вплинути на командування Чорноморського флоту, який майже цілковито перебував на українських військово-морських базах, щоб флот служив новій державі.

Жовтень 1993 р. - парламент прийняв воєнну доктрину України: *Україна не вбачає в сусідніх країнах супротивників і не є потенційним противником жодної держави.*

З метою встановлення контролю над колишньою радянською армією РФ створила об'єднане командування країн СНД до якого Україна не увійшла.

Повернення кримських татар на Батьківщину. Статус Криму

Проголошення незалежності відкрило шлях кримським татарам для повернення на історичну батьківщину.

Грудень 1991 р. Л. Кравчук заявив, що для їх повернення необхідно створити належні умови. Керівництво країни не вважало за доцільне перетворення Автономної республіки Крим на національно-територіальну автономію.

29 квітня 1992 р. – ВРУ ухвалила ЗУ «Про статус автономної республіки Крим»

17 березня 1995 р. – ЗУ «Про автономну республіку Крим»

28 червня 1996 р. – на конституційному рівні статус АРК було окреслено у розділі «АРК»: «Крим – невід'ємна автономна республіка у складі України»

Особливості формування багатопартійності

Липень 1991 р. – запровадження посади президента, внесені зміни до Конституції 1978 р. Та не роз'яснювався поділ обов'язків між президентом і парламентом.

Протистояння Президента та ВР на тлі всеохоплюючої кризи закінчилося рішенням обох сторін достроково припинити повноваження і звернутися до виборців із проханням підтвердити мандати.

Причини:

- загострення протистояння між Президентом, урядом і ВР
- наростання економічної кризи
- невдоволення населення погіршенням умов життя

Березень і квітень 1994 – вибори до ВР вперше проводились на багатопартійній основі, але за мажоритарною системою.

Липень 1994 р. – вибори Президента (**Л. Кучма**)

1994 р. сформовано нові політичні сили: прихильники комуністичної ідеї заснували *Соціалістичну партію України (СПУ)* на чолі *О. Мороз*.

1993 р. аграрна частина комуністичної номенклатури утворила *Селянську партію (Сел ПУ)* на чолі з *О. Ткаченко*.

Народний рух перетворився на політичну партію (*В. Чорновіл*).

Відновились заборонена *комуністична партія (КПУ)* на чолі *П. Симоненко*.

Ці партії мали найбільшу кількість депутатів в парламенті.

О. Мороз – голова ВР.

Конституція України 28 червня 1996 р.

Конституційний процес почався з Декларації про державний суверенітет України. В основу проекту покладено Загальну декларацію прав людини, пакти ООН про економічні, соціальні і культурні права та інші основоположні міжнародні документи

Через проблеми розподілу владних повноважень між ВР і президентом конституційний процес зайшов у глухий кут.

Чинною залишалась Конституція 1978 р.

Після президентських виборів 1994 р. *створено нову Конституційну комісію* з двома співголовами – *Л. Кучмою* і *О. Морозом*

4 червня 1996 р. ВР ухвалила у першому читанні доопрацьований проект нового Основного Закону. Та перспективи його ухвалення не було.

26 червня *Л. Кучма* підписав указ «Про проведення Всеукраїнського референдуму з питання ухвалення нової конституції».

В ситуації гострої політичної кризи в парламенті була сформована узгоджувальна комісія (*М. Сирота*)

27 червня ВР почала своє історичне засідання. Остаточне голосування відбулося вранці 28 червня (314 голосів)

15 розділів, 151 стаття

Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава

Економіка України в 1991 – 1998 рр. Запровадження гривні.

Успадкована з радянських часів економічна криза. Власні невдачі молодій державі:

- недосвідченість управлінської еліти;
- рішення важко втілювались в життя;
- хаотичний стан економіки (ще не стала ринковою та перестала бути командно-адміністративною);
- надто тісно зв'язана з російською економікою

Проявом негативних тенденцій стали ринкові реформи, що почалися в Росії: лібералізація цін (1992). Ціни на газ в Україні зросли у 100 разів, на нафту у 300.

В перші роки незалежності – приватизація дрібних підприємств. (погані результати)

1994 р. НБУ почав дефляційну політику та приборкати інфляцію не вдалося

Повноцінну національну валюту – гривню передбачалося запровадити в 1992 р. Та курс купоно-карбованця різко падав.

Щоб перешкодити цьому уряд запровадив фіксований курс щодо долара та рубля. Зростає тіньова економіка, корупція.

Уряд збільшує податки (90 %). Населення витрачає кошти переважно на продовольчі товари. Прогресуюче збідніння більшої частини населення і колосальне збагачення меншої. Соціальна поляризація стимулювала економічну стагнацію, гальмуються демократичні процеси, накопичується протестний потенціал.

1995 – 1998 рр. – сертифікаційна політика. 19 млн. громадян отримали майнові приватизаційні сертифікати (ваучери) – формально стали акціонерами приватних компаній. Приватизовано 50 тис. об'єктів. Подолано товарний дефіцит, з'явилися умови формування середнього класу внаслідок сертифікаційної приватизації з'явилися фондові біржі й позабіржовий фондовий ринок торговельних систем. Утворився вторинний ринок цінних паперів, стала можливою грошова приватизація. Почалась концентрація власності на засоби виробництва в руках невеликої групи людей. Що привело до формування прошарку олігархів.

Олігархічна система

1999 р. – початок грошової приватизації яка одразу ж обросла тіньовими схемами за участі представників владної верхівки. Потенційні власники (фінансово-промислові групи олігархічного походження) використали механізм штучного банкрутства та корупційні схеми, щоб придбати приватизаційні об'єкти без конкурентів і фінансових зобов'язань.

Олігархічна система ґрунтувалася на зрощенні різних фінансово-промислових груп із владою, щоб впливати на державне управління з метою захисту своїх бізнес-інтересів. В Україні існує практика *придбання олігархами ЗМІ* для впливу на формування суспільної думки.

Проголошену Кучмою стратегію економічних реформ схвалено ВР. Держава відмовилась від втручання в економічні відносини.

У *вересні 1996 р.* в обіг запроваджена гривня, що поліпшило умови для подолання доларизації економіки і припинення «втечі» вітчизняних капіталів за межі країни.

Демографічні та міграційні процеси

Економічна та екологічна ситуація негативно вплинула на демографічні показники. 1991 р. кількість померлих перевищила кількість новонароджених. Та кількість тих, хто приїхав в Україну перевищила кількість тих, хто вибув за її межі. В наступні роки почалась депопуляція. (перевищення смертності над народжуваністю)

Несприятливою була вікова структура в сільській місцевості. *Погіршився стан здоров'я та фізичний розвиток людей.*

Широкомасштабною стала трудова міграція.

Початок інтеграції в європейський і світовий простір

- *Україна стала рівноправним суб'єктом міжнародних відносин: 150 країн світу визнали її як незалежну державу, понад 100 країн встановили з нею дипломатичні відносини*
- *Пріоритетними у зовнішній політиці стали:*
 - участь у загальноєвропейському процесі
 - 30 січня 1992 р. член Конференції з безпеки та співробітництва в Європі (з 1995 ОБСЄ)
 - співпраця в рамках Європейського співтовариства, НАТО, ЄС
 - Травень 1992 р. – протокол до договору між СРСР та США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь
 - 5 грудня в Будапешті зустріч глав держав і урядів – учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Президенти США, РФ, прем'єр-міністр Великої Британії надали Україні гарантії безпеки.
 - Січень 1994 р. - НАТО ініціює програму «Партнерство заради миру». Україна першою з країн СНД приєдналась до неї.
 - Червень 1994 – Договір про партнерство між Україною і Євросоюзом
 - 9 листопада 1995 - вступ України до Ради Європи
 - Липень 1997 р. - під час саміту членів НАТО підписано Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО. Але в червні 2004 Кучма заявив, що Україна не відповідає критеріям НАТО, переглянув воєнну доктрину України, скасував пункт про майбутній вступ до НАТО.
 - 1 вересня 2014 р. – угода про асоціацію України з ЄС

Політична розбудова суспільства. Рухи протесту на початку 2000-х рр.

31 жовтня 1999 р. чергові президентські вибори (Кучма)

Другий термін: економічна стабілізація і загострення суспільно-політичної ситуації.

Восени 2000 р. – касетний скандал – публікація записів, на яких нібито за участі Кучми, обговорювалось зникнення Гонгадзе. Це привело до початку акції «Україна без Кучми». Мітинги в різних містах України, в Києві – наметове містечко.

Акція досягла мети та протести не припинялись.

Після президентських виборів 2002 р. опозиція провела масштабні акції протесту під гаслами «Повстань, Україно!»

Мета: проведення дострокових президентських виборів.

Помаранчева революція

31 жовтня 2004 р. – президентські вибори. Захід, центр – В. Ющенко. Південь, схід – В. Янукович.

У II турі Ющенко переміг та почались фальсифікації. У Києві на майдані незалежності зібралося близько 30 тис. громадян (згодом 100 тис.)

Після оголошення ЦВК сфальсифікованих результатів виборів В. Ющенко звернувся до Верховного Суду України з вимогою визнати не дійсними результати голосування у Донецькій та Луганській областях через масові порушення 25 листопада суд заборонив ЦВК оприлюднювати результати виборів та призначив повторне голосування на 26 грудня. В результаті переговорів вдалося досягти компромісу: влада погодилась на проведення голосування II туру виборів, а опозиція погодилась на конституційну реформу, за якою з 2006 р. Україна стала парламентсько-президентською республікою.

- ✓ 9 грудня 2004 р. ВРУ започаткувала конституційну реформу
- ✓ Кабмін – вищий орган у системі органів виконавчої влади
- ✓ Уряд призначався парламентом за поданням президента
- ✓ Кандидатуру на посаду прем'єр-міністра Президент України вносив за пропозицією коаліції депутатських фракцій, які становлять більшість у парламенті
- ✓ ВР працює не 4, а 5 років
- ✓ Вибори до парламенту відбуваються на пропорційній основі
- ✓ Президент здобув право достроково припинити повноваження ВР, якщо протягом 1 місяця вона не змогла сформувати парламентську більшість

26 грудня 2004 р. – повторне голосування II туру. Переміг В. Ющенко.

Жовтень–грудень 2004 р. – «Помаранчева революція», спричинена не стільки неочікуваними результатами президентських виборів, скільки глибоким невдоволенням народу своїм становищем

Україна в системі міжнародних відносин

1 грудня 1991 р. (референдум) – долучення до системи міжнародних відносин.

2 грудня незалежність України визнали Польща і Канада

Поч. 1993 р. Україну визнали 149 країн, 132 – дипломатичні відносини

8 грудня 1991 р. – Угода про створення СНД (регіональна організація пострадянських країн асоційованим членом якої Україна була до 2018 р.)

РФ однією з перших визнала незалежність України, але продовжила заявляти про свої територіальні претензії.

Травень 1992 р. ВР РФ заявила, що документи про передання в 1954 р. Кримської області Україні не мають юридичної сили

Відкритим залишалось питання Чорноморського флоту

28 травня 1997 р. глави урядів України та Росії підписали угоду про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України: Севастополь залишається базою тимчасового перебування Чорноморського флоту РФ. Укладено Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ.

РФ уклала міждержавний договір, у якому було зафіксовано територіальну цілісність України і російсько-український кордон, який склався історично.

Розширення Євросоюзу та НАТО в східному напрямі спонукало РФ до рішучих дій у відновленні впливу на Україну
Лютий 2003 р. – неформальна зустріч президентів Росії, України, Казахстану, Білорусі на якій досягнуто домовленості про формування *Єдиного економічного простору* (ЄЕП)

Росія спровокувала «Тузлівську кризу», яку російські дипломати використали, щоб прив'язати Україну до євразійського геополітичного простору. РФ почала будувати дамбу, що мала з'єднати Таманський півострів з піщаною косою Тузли, що є територією України, та встановити там свою прикордонну заставу.

Культур, наука, спорт та релігійне життя в незалежній Україні

Передумови:

- Незалежність
- Закон про мови в УРСР (1989 р.)
- Ліквідація цензури та ідеологічного тиску
- Подолання культурної ізоляції
- Внесок меценатів (Є. Гуцуляк, П. Яцик, Ю. Ємець)
- Розвиток культури національних меншин
- Створення благодійних культурних фондів

Освіта

2005 р. – доручення до Болонського процесу

Створення ефективної безперервної освіти

Формування інформаційних ресурсів - електронних підручників і методичних журналів, електронних бібліотек тощо

Наука

Поч. 90-х Україна мала потужний науковий потенціал, але скорочення бюджетних асигнувань негативно позначилось на загальному стані науки

В результаті економічної кризи за кордон виїхала значна частина фахівців.

Упродовж багатьох десятиліть – провідні позиції в електрозварюванні інститут електрозварювання ім. Патона

Розвинуте авіабудівництво (КБ Антонов)

Активна співпраця в космічній сфері: *грудень 1997 р.* на космодромі ім. Д. Кеннеді приземлився шатл «Колумбія».

У складі інтернаціонального екіпажу представник України **Л. Каденюк**.

Література

Найбільш популярний жанр – *художня публіцистика*. Поєднання письменницької роботи з громадською діяльністю:

І. Дзюба, І. Драч, Р. Іванчук, Д. Павличко, Ю. Щербак, В. Яворницький.

Повернулися твори В. Винниченка, М. Зерова, М. Куліша, Є. Маланюка, О. Олесь, Є. Плужника, В. Стуса

Публікації заборонених творів М. Куліша, М. Хвильового, Є. Маланюка, В. Стуса, М. Вороного

Публікація творів представників української діаспори: Б. Барки, О. Ольжича, У. Самчука, І. Багряного

Поява постмодернової української літератури : Ю. Андрухович, С. Жадан, Л. Конопович, Т. Прохасько

Сучасна українська письменниця *О. Забужко*

Музика

Активізується музично-концертне життя.

Популяризації української естрадної музики, авторської пісні сприяло проведення у *вересні 1989 р.* в Чернівцях фестивалю «*Червона рута*». Учасники: гурт ВВ (О. Скрипка), «Брати Гадюкіни (С. Кузьмінський), «Зимовий сад» (А. Тищенко), «Кому вниз» (А. Серeda)

2003 р. представник України вперше взяв участь у пісенному конкурсі Євробачення: 2004 р. Руслана (І місце), 2008 р. – Ані Лорак (ІІ місце)

Оперні співаки: В. Лук'янець, Г. Ципола, А. Кочерга, В. Гришко

Музичні фестивалі «Таврійські ігри», «Червона рута», «Оберіг»

Театр

Збільшилась кількість театрів, переважно за рахунок появи нових.

Створення муніципальних театрів і студій («Дах», «Колесо»)

Новаторська діяльність талановитих режисерів - А. Жолдак, М. Різникович, І. Борис

Актори: *А. Роговцева, Б. Ступка, Б. Бенюк, А. Хостікоєв, Н. та О. Сумські*

Кінематограф

Скорочення виробництва, поява українських телесеріалів («Роксолана»)

2003 р. фільм О. Саніна «Мамай» номінувався на «Оскар»

Образотворче мистецтво

Твори художників популяризуються на виставках. Художники: *А. Антонюк, Ю. Герц, В. Зарецький, І. Марчук*

Релігійне життя

Для України характерна поліконфесійність.

Квітень 1991 р. ВРУ ухвалено закон про свободу совісті та релігійних організацій.

Панівна на заході України греко-католицька церква за 4 століття існування тісно зрослася з культурою, традиціями, звичаями.

Впродовж 1990 р. повністю відновила довоєнну чисельність парафій

1996 р. – папа Римський Іван Павло II поширив юрисдикцію глави УГКЦ на територію всієї України (на чолі з 2001 р. кардинал **Любомир Гузар**)

Після здобуття Україною незалежності деякі політики підштовхували православних ієрархів до утворення окремої від Московського патріархату Української помісної церкви. Політичні діячі на чолі з президентом Л. Кравчуком переконали патріаршого екзарха, митрополита Київського і Галицького Філарета розпочати утворення Української православної церкви, Філарет розпочав діяти, але негайно наштовхнувся на відсіч з боку патріарха РПЦ Алексія II

Березень 1992 р. – архієрейський собор РПЦ у Москві змусив Філарета покинути кафедру, яку він посідав з 1966 р.

Прихильник Філарета об'єднались з УАПЦ і утворили Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП) на чолі патріарх Мстислав (Філарет – заступник). В УПЦ КП стався розкол.

Виникла нова УПЦ КП. По смерті Мстислава патріархом УАПЦ став В. Ярема, а патріархом УПЦ КП Володимир, а після його смерті – *Філарет*.

Дати подій:

6 грудня 1991 р. – заснування **Збройних Сил України**;

липень 1994 р. – обрання **Л. Кучми Президентом України**;

1995 р. – обрання **України членом Ради Європи (РЄ)**;

28 червня 1996 р. – ухвалення **Конституції України**;

вересень 1996 р. – запровадження національної грошової одиниці – **гривні**;

жовтень–грудень 2004 р. – «**Помаранчева революція**», обрання **Президентом України В. Ющенка**

Значення понять і термінів:

Корупція – негативне суспільне явище, яке проявляється у злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їхніх прав і посадових можливостей із метою особистого збагачення.

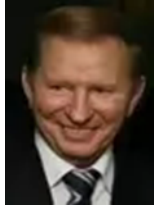
Тіньова економіка - господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податків, збільшуючи власні прибутки.

Олігарх – представник великого капіталу з надмірним впливом в медіа та владі, що становить значну загрозу для стабільності та успіху держави, її демократичному та економічному розвитку.

«Помаранчева революція» - сукупність протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорі в Україні на підтримку Віктора Ющенка як реакція на оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів голосування у II турі президентських виборів з ознаками масових фальсифікацій

Поліконфесійність - наявність багатьох релігійних течій на території однієї країни внаслідок паралельної діяльності.

Персоналії:

Леонід Кучма – другий президент України (19 липня 1994 — 23 січня 2005).

Віктор Ющенко – голова партії «Наша Україна», третій Президент України (2005–2010), лідер Помаранчевої революції.

Леонід Каденюк – український льотчик-випробувач, космонавт, генерал-майор авіації, перший астронавт незалежної України, народний депутат України 4 скликання, Народний Посол України, Герой України, Президент аерокосмічного товариства України, радник прем'єр-міністра України та Голови Державного космічного агентства України, Почесний доктор Чернівецького Національного університету ім. Федьковича.

Любомир Гузар- український релігійний діяч, патріарх-предстоятель Української Греко-Католицької церкви (2001 – 2011 рр.). У 2005 р. повернув резиденцію голів Греко-католицької церкви до Києва після 45-річної перерви. Ініціював побудову Патріаршого собору Воскресіння Христового на київському Лівобережжі. У 2011 р. вийшов у відставку. Був одним з моральних авторитетів українців у 1990-2010-х рр., членом ініціативної групи «Першого грудня»

32. Творення нової України

Суспільно-політичне життя України в 2005-2013 рр.

Після обрання президентом В. Ющенка очікувані реформи не відбулися.

Кадрові перестановки: січень 2005 р. Ю. Тимошенко призначено в/о прем'єр-міністра. Загострення відносин між представниками влади змусило Ю. Тимошенко піти у відставку. Наступник – Ю. Єхануров

22 вересня 2005 р. В. Ющенко, В. Янукович, Ю. Єхануров підписали меморандум порозуміння між владою і опозицією.

Січень 2006 р. набрала чинності *конституційна реформа*, затверджена парламентом під час Помаранчевої революції. Вибори до ВР мали відбуватися тільки за партійними списками. Повноваження президента скорочувались, а прем'єр-міністра – розширювались. Кандидатуру прем'єр-міністра рекомендує коаліційна більшість. Провладні партії не змогли сформувати коаліційну більшість (соціалісти, Мороз). Янукович стає прем'єр-міністром, Мороз – головою ВР. Червень 2007 із-за суперечок між В. Ющенком і В. Януковичем президент розпустив парламент і призначив на 30 вересня позачергові вибори.

У новому парламенті створено коаліцію демократичних сил, яка затвердила прем'єр-міністром Ю. Тимошенко

Січень 2008 р. надіслано в НАТО заяву про готовність приєднатись до Плану дій щодо членства в НАТО. У відповідь партія регіонів (Янукович) блокувала роботу парламенту та ініціювали акції протесту.

Росія чекала від України вступу до Єдиного економічного простору (Білорусь, Казахстан)

За президенства В. Ющенка почалось загострення українсько-російських відносин, пов'язане з розподілом азовсько-керченської акваторії.

Авторитарний режим Віктора Януковича.

Січень – лютий 2010 р. – чергові вибори президента – В. Янукович – лідер партії регіонів.

Майже місяць тривають переговори щодо нової парламентської коаліції

11 березня коаліція «Стабільність і реформи»

Уряд очолив М. Азаров. Вибудовується вертикаль одноосібної влади.

У парламенті створено президентська коаліція.

Звільнено третину суддів Конституційного суду. Президент підпорядкував собі судову систему всіх рівнів

Україну перетворено з парламентсько-президентською на президентсько-парламентську республіку.

Жовтень 2012 р. чергові парламентські вибори. Сформовано підконтрольну президенту коаліцію. Політичні процеси проти противників влади.

Погіршився політичний клімат в країні.

Подвійна гра на зовнішньополітичній арені (в пріоритеті російський вектор).

Стратегічні поступки щодо перебування в Криму Чорноморського флоту РФ.

21 квітня 2010 р. Харківські угоди укладені Януковичем, подовжили термін оренди на 25 років – до 2042 р.

Революція Гідності. Небесна Сотня.

Соціальний вибух викликала відмова президента підписати угоду про асоціацію з ЄС

21 листопада 2013 р. Євромайдан

22 листопада протестувальники вийшли на вулиці в Донецьку, Івано-Франківську, Луцьку, Ужгороді, Львові

Євромайдан - національно-патріотичні, протестні акції в Україні, що розпочалися після заяв В. Януковича про фактичну відмову від європейського вектора зовнішньої політики України

24 листопада 150-тисячна маніфестація. Були затверджені «Вимоги Майдану»: відставка Азарова, скликання позачергової сесії ВР для ухвалення євроінтеграційних законів, підписання Януковичем угоди про асоціацію з ЄС.

На майдані Незалежності 15 наметів, комендант А. Парубій.

28 і 29 листопада 2013 р. саміт у Вільнюсі на якому Янукович заявив, що підписання угоди не на часі.

Протестувальники залишились на майдані вимагаючи імпічменту президента.

В ніч на 30 листопада Майдан оточили 2 тис. бійців «Беркута». У цей час в наметах перебувало до 400 протестувальників (переважно студенти). Міліція знищила намети і жорстоко побила всіх.

1 грудня на майдан вийшло до 1 млн громадян. Було створено Штаб національного спротиву у Будинку профспілок. До Києва з'їжджалися протестувальники з усієї України.

8 грудня повалено пам'ятник Леніну на Бессарабській площі (започатковано ленінопад)

У ніч на 11 грудня чергова спроба уряду розігнати Євромайдан. З Михайлівського златоверхого собору вдарив набат, підхоплений дзвіницями інших церков. Тисячі киян кинулись на допомогу протестувальникам. З'явилися нові намети, а навколо них - барикади.

У ніч на 14 грудня Євромайдан висунув нову вимогу: перетворити Україну на парламентсько-президентську республіку

16 січня 2014 р. пропрезидентська більшість у ВР з порушенням установленної процедури голосування ухвалила пакет із 10 законів, що суттєво звужували права і свободи громадян. Вимога про асоціацію з Євросоюзом відійшла на другий план.

Євромайдан переріс у Революцію Гідності. Основна вимога: скасування прийнятого 16 січня диктаторського законодавства. Антиурядові виступи ширились країною.

«Революція Гідності» - політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, спричинені відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію та подальшою

протидією цьому курсу. Однією з головних причин протестів стала надмірна концентрація влади в руках Президента Віктора Януковича та його «сім'ї»

«Небесна сотня» - прийнята в Україні назва загиблих протестувальників які мали безпосередній стосунок до ідеї та акції у грудні 2013 — лютому 2014 року

22 січня 2014 р. снайпери «Беркута» застрелили на в. Грушевського п'ятьох активістів Євромайдану. Пішов відлік жертв режиму Януковича, пізніше названий «небесна сотня»

В Києві захоплення будівель адміністрацій.

20 лютого «кривавий четвер» на в. Інституцькій

Повернення до Конституції 2004 р. Припинення застосування сили.

У ніч на 23 лютого Янукович покинув країну. О 15 год. ВР констатувала, що Янукович самоусунувся від виконання президентських обов'язків і прийняла рішення провести позачергові вибори президента. В/о президента О. Турчинов

Значення Євромайдану і Революції Гідності

- збереження державного суверенітету України;
- ліквідація диктатури в результаті скасування «диктаторських законів»;
- відновлення основних демократичних свобод;
- ліквідація корумпованого режиму В. Януковича;
- угода про асоціацію з Європейським союзом;
- зміцнення зв'язків з Півчноатлантичним альянсом;
- зростання ідей патріотизму і солідарності серед громадян України;
- прискорене формування вертикалі влади;
- створення передумов для назрілих суспільно-політичних і соціально-економічних реформ;
- прискорення процесу формування громадянського суспільства.

Анексія Росією Криму. Агресія Росії проти України. Російсько-українська війна.

Вдавшись до окупації Криму та маючи плани захоплення території на сході і півдні України, російські спецслужби навесні 2014 р. провели серію операцій з метою формування т. з. Новоросії. Частина громадян українського сходу очікувала повторення «кримського сценарію» тому не бачила небезпеки.

Антиукраїнські сепаратистські виступи були інспіровані російськими спецслужбами (диверсанти, провокатори)

6 квітня приміщення Донецької облдержадміністрації було атаковано двотисячним натовпом.

7 квітня керовані російськими спецслужбами колаборанти проголосили створення «Донецької народної республіки» і «Харківської народної республіки». СБУ ухвалила рішення про проведення АТО.

8 січня в Харкові підрозділи спец призначенців МВС звільнили адміністративні приміщення та затримали правопорушників. А в Донецькій та Луганській областях ситуація загострювалась.

12 квітня поблизу Слов'янська потрапили в засідку група офіцерів СБУ та підрозділу «Альфа» (перший бій)

14 квітня в/о президента О. Турчинов увів в дію рішення РНБО після чого розпочалась *широкомасштабна АТО*.

Антитерористична операція – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських і проросійських збройних формувань у війні на сході України

27 квітня проголошено ЛНР

З 12 квітня бої під Слов'янськом. 2 травня штурм міста і захоплення телевежі на горі Карачун. 5 липня терористів вибили зі Слов'янська. Далі звільнено Краматорськ, Дружківку, Артемівськ, Костянтинівку.

25 серпня РФ ввела на територію України батальйонно-тактичні групи (до 4 тис.)

Підрозділи СБУ і добровольчі батальйони опинились в оточенні під Іловайськом. Сили АТО зазнали найбільших втрат.

242 дні (з 26 травня 2014 р. до 22 січня 2015 р.) *оборона Донецького аеропорту*. Українських вояків, що обороняли ДАП, за мужність і непереможність назвали «кіборгами».

Добровольчі батальйони. Волонтерський рух.

Добровольчі батальйони – військові, поліцейські та інші формування, що формально не входять до складу збройних сил, вступ до яких відбувається на добровільній основі. Почали формуватися наприкінці 2014 р. Ядром більшості стали активісти Майдану

Навесні 2014 р. з початком агресії РФ Мін оборони почало набір до батальйонів територіальної оборони (БТрО), що формувалися при облдержадміністраціях із місцевих добровольців. 32 батальйони територіальної оборони («Айлар»), 25 БТрО («Київська Русь»), 24 БТрО («Дніпро-2»), 40 БТрО («Кривбас»)

Волонтерський рух – добровільна неприбуткова соціально спрямована діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг). Зараз, частіше всього, виражається у формі допомоги воїнам АТО.

Листопад 2014 р. близько 30 волонтерських груп об'єднались у громадську організацію «Асоціація народних волонтерів України»

Реакція світової спільноти. Спроби мирного врегулювання.

Звересня 2014 р. у Мінську представники ОБСЄ, України та РФ підписали першу угоду про припинення вогню на Донбасі. Та бойові зіткнення не припинялись ні на день. Підписаний протокол передбачав: *обмін військовополоненими, забезпечення гуманітарної допомоги і моніторинг режиму припинення вогню на кордоні*.

Сили АТО в означений період активних наступальних дій не здійснювали. Сили РФ постійно вчиняли провокації.

Прагнучи забезпечити виконання Мінських угод, західні союзники України запровадили чергові санкції проти РФ, але це не змінило ситуації. Перемир'я було умовним і поступово зійшло нанівець

11 лютого 2015 р. у Мінську зустрілися лідери Німеччини, Франції, РФ і України (формат «нормандської четвірки»), щоб обговорити план врегулювання конфлікту. Лідери четвірки домовились про негайне і всеосяжне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей, починаючи з 15 лютого. Та підписаний документ фактично ігнорувала РФ. На підконтрольну Україні територію стягувала велику кількість озброєння та живої сили, яка в червні 2015 р. становила 42, 5 тис. осіб.

Соціально-економічний розвиток України до і після 2014 р.

Лютий 2014 р. – Україна без глави держави після втечі Януковича ВР приймає рішення про позачергові вибори
Вибори призначено на 25 травня

У першому ж турі переміг П. Порошенко. 7 червня став на посаду.

26 жовтня 2014 р. позачергові вибори до ВР

Голова ВР Гройсман оголосив про створення парламентської коаліції у складі 5 фракцій: Блок П. Порошенка, «Народний фронт», «Самопоміч», Радикальна партія, «Батьківщина» (302 депутати)

27 листопада прем'єр-міністром призначено А. Яценюка

Україна повернулась до парламентсько-президентської моделі влади

Розпочались процеси становлення громадянського суспільства

Громадянське суспільство – саморегульоване суспільство вільних, рівних, економічно незалежних від держави громадян, які вступають до недержавних органів та об'єднань задля захисту своїх законних інтересів і досягнення цілей
Квітень 2015 р. ВРУ закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та їхньої символіки». Почалась масштабна декомунізація.

Різке падіння добробуту населення. Прем'єр-міністр втратив суспільну підтримку і в квітні 2016 р. Прем'єр-міністром став голова парламенту В. Гройсман, а ВР очолив А. Парубій

Деструктивна роль урядів України за десятиліття перед Євромайданом, агресія РФ привели до погіршення економічного становища України

Євроінтеграційний поступ України: угода про асоціацію між Україною та ЄС. Режим безвізового в'їзду в країни ЄС для громадян України.

Березень 2014 р. президент П. Порошенко підписав у Брюсселі політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС, а у червні її економічні розділи

Із червня 2017 р. між Україною та Євросоюзом запрацював безвізовий режим. За наявності біометричних паспортів 90 днів впродовж 180-денного періоду громадяни України можуть приїздити до країн ЄС.

Безвізовий режим – статус, що дає змогу громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (візи)

Жовтень 2014 р. ВР затвердила пакет антикорупційних законів, що зобов'язують осіб, які виконують державні функції, і осіб. Які посідають державні посади в органах місцевого самоврядування, подавати електронні декларації про доходи та статки.

7 лютого 2019 р. ВР закріпила в Конституції курс на членство в ЄС та НАТО.

Культура й духовність.

25 квітня 2019 р. ВРУ ухвалила закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

2016 р. на Євробаченні у Стокгольмі перемогла українська співачка кримськотатарського походження Джамала із піснею «1944»

Твори український письменників почали видавати масовими тиражами:

роман В. Шкляра «Чорний ворон» (2009)(боротьба українських повстанців проти радянської влади у 20-х рр.);

С. Жадан «Ворошиловград» (2010), екранізований у 2018 р. (фільм «Дике поле»);

Л. Костенко роман «Записки українського самашедшого» (2011)

Розвивається образотворче мистецтво. Художники-концептуалісти намагаються сприймати світ ідей, а не саме тільки середовище довкола. Вони створюють інсталяції (просторові композиції, сконструйовані з різних матеріалів і побутових предметів)

1992 р. розпочалась боротьба за створення в Україні автокефальної церкви.

Перед Вселенським патріархом Вафоломієм було порушено питання про надання Томосу про автокефалію Української церкви.

15 грудня 2018 р. у Софійському соборі в Києві відбувся об'єднавчий собор православних церков, на якому було створено *єдину помісну Українську православну церкву.*

Предстоятелем Православної церкви України (офіційна назва української церкви) обрали Епіфанія

5 січня 2019 р. Вселенський патріарх Вафоломій у патріаршому храмі в Стамбулі підписав Томос про автокефалію Православної церкви України (ПЦУ)

6 січня 2019 р. урочисто вручив його предстоятелю помісної Української Православної церкви митрополиту Київському і всієї України Епіфанію

Утворення помісної Української православної церкви сприяло поглибленню діалогу між православною та греко-католицькою церквами.

Екуменізм – ідеологія та рух за співпрацю та взаєморозуміння між різними християнськими церквами

Дати подій:

2008р. - вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ);
січень 2010 р. - обрання Віктора Януковича Президентом України;
листопад 2013 - лютий 2014 рр. - революція Гідності, повалення авторитарного режиму;
червень 2014 р. - обрання Петра Порошенка Президентом України;
2014 р. - підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС);
вересень 2014р. - у лютий 2015 р. - Мінські домовленості

Персоналії:

Петро Порошенко - п'ятий Президент України, бізнесмен. Крім української, вільно розмовляє англійською, румунською, російською мовами. У 1990-х роках перейшов працювати у сферу підприємницької діяльності. Створив корпорацію «Рошен».

Обрався до ВРУ. Працював міністром закордонних справ, міністром економічного розвитку та торгівлі, секретарем Ради з національної безпеки й оборони України.

Євромайдан - національно-патріотичні, протестні акції в Україні, що розпочалися після заяв В. Януковича про фактичну відмову від європейського вектора зовнішньої політики України

«Небесна сотня» - прийнята в Україні назва загиблих протестувальників які мали безпосередній стосунок до ідеї та акції у грудні 2013 — лютому 2014 року

«Революція Гідності» - політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року, спричинені відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу. Однією з головних причин протестів стала надмірна концентрація влади в руках Президента Віктора Януковича та його «сім'ї»

Анексія – це насильницьке приєднання (загарбання) однією державою частини або всієї території іншої держави

Сепаратизм – прагнення спільнот, груп населення або певної частини держави до відокремлення

Антитерористична операція – комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських і проросійських збройних формувань у війні на сході України

Тимчасово окупована територія – частина території України, яка контролюється Російською Федерацією внаслідок окупації Криму та війни на сході України

«Кіборги» - так називали захисників Донецького аеропорту за незламність і мужність.

Волонтерський рух – добровільна неприбуткова соціально спрямована діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (безоплатних робіт та послуг). Зараз, частіше всього, виражається у формі допомоги воїнам АТО

Люстрація – встановлена Законом України «Про очищення влади» або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Громадянське суспільство – саморегульоване суспільство вільних, рівних, економічно незалежних від держави громадян, які вступають до недержавних органів та об'єднань задля захисту своїх законних інтересів і досягнення цілей

Безвізовий режим – статус, що дає змогу громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (візи)

Екуменізм – ідеологія та рух за співпрацю та взаєморозуміння між різними християнськими церквами